

с (Ам)

А.Г. Шабурков

1-12

Управление по
правам человека
Ойротского края

А. Г. ШАБУРАКОВ

ПРАВОПИСАНИЯНЫҢ
ДЪУУНТЫЛУ
ТАСКАДУЛАРЫ

БАШТАМЫ ШКОЛГО
III КЛАССКА
II БЁЛЮК

РСФСР-дын Наркомпрозы дьарадын дьептөгөн

ЭКИНЧИ КАТАП ЧЫГАРГАНЫ

Гэрне-Алтайская Областная
• БИБЛИОТЕКА •

НОВОСИБИРСКИЙ ОБЛАСТНОЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО
НОВОСИБИРСК—1938

1-кы ла 2-чи КЛАССТАРДА ЮРЕНГЕНИИ ЭСКЕ АЛЫНАРЫ.

1. а) Стихотворениени кычырып алыгар.

б) Темдектеген сестёрди чыгара бичип алып, олар канча юйеден болганын, айдып беригер. Ошон дьян'ыс юйеден бюдюп турганын чыгара бичип алыгар.

Кюс.

Дьараш ён'дю дьай ётти.,
Кюннин' чогы астады.
Кюрен' дьюстю кюс келип,
Кюндер сран'ай салкындак болды.
Агаштардын' дьараш бюрлери,
Саргарып ён'и кубула берди.
Кюстин' салкынына токтобой,
Шалырап дьерге тегюлди.

2. Куучынды бичип алыгар. Бичип дьадала, тургузар дьерлерине точка ла дьаан буква тургузып туругар.

Кыш дьедип келди дьердин' юсти карла бюркелди аю бойынын' дьылу ичегенинде уюктады ол бойынын' ичегенин бойы касты уюктаар дьерине ёлён' тэжёк салды аю кышкыда ичегенинен' чыкпас ол дьян'ыс ла дьаскыда дьылу болзо чыгар.

3. Бичип алыгар. Дьаан буквалардын' алдынан' чийю тартып темдектегер. Дьаан буквалардан' башталган кажы ла сести, ол ненин' учун дьаан буквадан' башталып турган, учурын айдып беригер.

Бистин' улу поэт — Александр Сергеевич Пушкин Москвада Немецкий' улицада чыккан. Кичинек Сашанын' Арина Родионова деп крестьянка нянязы бар болгон. Ол ого албаты ортозындагы черчөктёрди куучындап турган. Пушкин дьаанап келген кийинде бирде Москвада, бирде Петербуртта дьаткан. Ол Россиянын' кёп дьерлеринде: Крымда, Кавказта ла Одессада болгон. Ол Кара талайды сююп, стихтарда оны бичип туратан.

4. Бичип алыгар, ошон' турар дьерлерине дьаан буква ла точка тургузыгар.

Дьай тюрген ёдё берди дьараш чечектер он'ды кюннин' чогы кирелене берди дьааш дьаантайын дьаар болды бюрлер саргарып дьерге учуп тюшти куштар дьанды школдо юредю башталды балдар ишти колго алдылар.

5. Бичип алыгар. Точкалардын' ордына, алдында кергюзилген сестёрдөн' алып, эрмектер эдигер.

Бис кюскюде... ан'дап дьюрдибис... тударга тузак, чапкы алдыбыс. Дьайгыда.. тас. Оны кюскюде, дьаскыда ан'дайтан. Бис бу ёткён кюскюде кёп ёркё ёлтюрдибис. Ёлтюрген... кооперацияга садып, бёс алдыбыс. Кооперация дьууган... ичкери атандырып дьат.

Керектю сёстёри: ёркё, ёркёлёрди, ёркёлёрибистин' терезин, терези, терелерин.

6. Куучынды бичип, точкалардын' ордына керектю сёстёрин бичип туругар.

Ан'чы ан'дап.... Дьаш кар.... Улус чанакту... барды. Дьол... Балдар чанагашту....

Керектю сёстёрди: барды, дьаады, ишке, чыкты, дьын'ылады.

7. Бу дьуруктар аайынча, эрмектер эдиш бичигер. Точка ла дьаан буква тургузарын ундубагар.

8. Биринчи бёлюктеги сёстёрдён' алып бойыгардан' шююлте аайынча келижер сёстёр кожун, кёргюзю аайынча эрмектер эдиш бичигер. Точка ла дьаан буква тургузарын ундубагар.

Кёргюзю: Бычак алып, калаш кес.

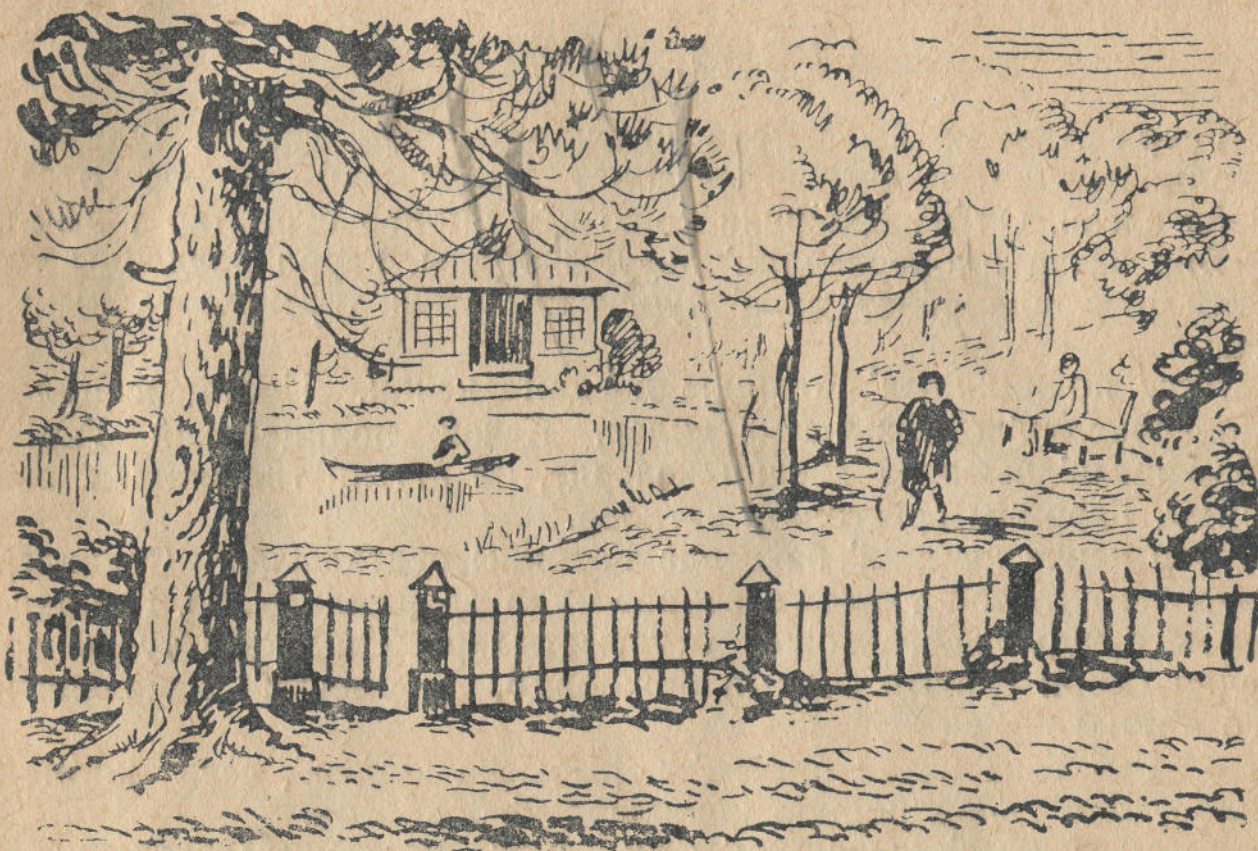
1. Бычак, калаш, калбактар, аяктар, мюн.
2. Экел, кес, сал, тургус, ур.

9. Дьурукты кёрюш, оной куучын эдиш бичигер. Оны куучын эдиш бичишрде, кёргюзилиш турган башталкы бёлюк сёстёргё, экинчи бёлюкте

турган сестёрдён' шююлте аайынча келижерин бичигер. Эрмеъ божогондо, точка тургузарын ундубагар.

1. Бу.... Оны айландыра.... ёткюжинин' дьанында дьаан.... туру. Салдын' ичинде дьаан эмес... кёличекте... Кёлдин' ары дьанында.... Айландыра....

2. Сад, чеден, карагай, кёличек, кеме, такта, тура, дьолду.

10. Бу куучынды бичип алыгар. Онон' юнцю букваларын алдынан' чийю тартыш темдектеш алыгар.

Соок тын'ып турды. Ай агаш аразын дьарыдып турды. Адучы ан'дап дьанып келип дьатты. Ол бир койон адып, дьюктенип эжелип дьатты. Ол кюн аай болды. Чаназы тон' карга тайкылып турды. Бир агычакка кенетийин тюлкю чыга конуп келди. Тюлкюнин' тюги сюрееен дьакшы кёрюнди. Адучынын' дьюреги торт ло ёлө берди. Тюлкю эн' озо сеспей, араай барып дьатты. Кенетийин кижини сезип ийеле, ары болды. Адучы чактырмазын тарткалакта, агаш аразына кёрюнбей калды.

11. Бичип алыгар. Онон' кату табыштарын бир чийю тартыш, дьымжак табыштарын эки чийю тартыш темдектешер.

Колхоз базарында.

Колхоз базарында не дьок дейзин'! Дьайына кёп дьалан'нын' ажы ла огородтын' ажы бышкан. Бир дьанынан' кёнөк-кёнөклө огурчын, картошка, морковь, свекла, согоно онон' до ёскёзи ке-

лип дьат. Экинчизинде дезе, колхозчылар ла колхозтор базарга кептён' сардью, эт, сют, каймак, дьымыртка экелип дьат. Дьайдын' бойында дьюзюн-дююр дьилек экелетен. Кюскюде дезе кюзук кеп болуп дьат.

12. Куучынды бичип алыгар. Туюктардын' алдынан' чийю тартып темдектегер.

Гарри Айзман.

Гарри Айзман Америкада школдо юренип турган. Ол анда школдо юренип турган пролетариат балдардан' пионер отряд тезеп алган. Ол некёрлөриле кожо кеп пионер отрядтар тезеген.

Бир катап пионерлердин' дьюуны болды. Гарри балдарды телекей юстюнде совет дьян' тургузары учун тартыжарга кычырган.

Атту полициянын' отряды дьедип келди. Полицейскийлер пионерлердин' ортозына келдилер. Качан полицейский Гарри Айзманнын' дьянына дьедип келерде, ол аттын' тискининен' ала койды. Гаррины арестовать эттилер.

Бир канча кюннин' бажында Гаррины судтадылар. Судьялар Гаррины алты ай тюргеге отурар эдип дьаргыладылар. Гаррины тюргеге уурчыларга кожо отургыстылар. Оны кату туттылар. Качан Гарри срогын отурып божоордо, тюрменин' начальниги ого айтты:

— Сен база катап бистин' колыбыска кирзен', сеге коомой болор. Дье Гарри коркор кижилерден' болбогон.

Нью-Йорктын' дьюс мун' ижи дьок колкючиледьаткандары «аш эмезе иш» сурап ороомго чыктылар. Гарри слорло кожо болгон. Оны катап арестовать эделе, катап судтадылар.

Приговор мындый болгон: беш дьыл тюргеге отурар.

13. Бу стихотворенияны бичип, тунгак туюктарынын' алдынан' бир чийю тартып, юнюр туюктарынын' алдынан' эки чийю тартып темдектегер.

Бала тужы.

Менин' деревнем.
Менин' айылым бу;
Чанагымла тён'ди тёмён,
Дьылып браатканым учурлу:
Чанагажым келтес эдерде,
Карга меч! келип тюштим.
Тён'ди тёмён он'кос кайнап,
Аайы—дейи дьок тоголондым.

Менин' шырамды кёрюп,
Некёрлөрим—уулчактар,
Туруп алып кёргюлеп,
Аайы дьок каткырыштылар
Дьюзи оозым карга тунуп,
Меге дьяан кыйын,
Уулчактарга дезе,
Каткы, ойын....

14. Бичип турала, кату сестёрди чыгара бичип алыгар.

Дьан'ы дьорюм.

Бис дьан'ы дьорюм бюдюрп алдыбыс. Бистин' дьадыныбыс дьаранып чыкты. Алдынан' дьаткан хозяйстволор колхозко бирикти. Городтордо, колхозтордо дьоннын' мун' тоолу столовой-лор ачылды. Юй улус базынчыктан', уур дьорюминен' дьайымдалды. Албаты бойынын' дьорюмин культурный дьайым эдип алды.

15. Кычырып алыгар. Онон' бичип алыгар. Точкаларып, сурак ла кый темдектерди бичип алыгар.

Костя ла Миша агаш аразында мешкелеп дьорди

— Кёр, кёр—деп, Костя, кыйгырды

— Кайдар кёрётөн — деп Миша сурады

— Ту ол тийин'

— Кайда

— Мёштё

— Кажызында

Балдар кыйгырыжып турганча, тийин' табылбай калды.

16. База 15-чи номердеги ишти иш.

Бир тёгюндезен' экинчизин бютпестер.

Уулчак кой кабырып турала, бёрю кёргөн болуп кыйыгырды:

— Болужыгар бёрю, бёрю, улус дьогюрп келерде, меке болды ол онойып эки, юч катап кылынды онон' бёрю чын дьедип келди уулчак база ла кыйыгырды: бёрю, бёрю, капшагай бёрю база ла мекелеп турган болор деп улус келбеди. Бёрю коркор немези дьок болордо, койлорын ончозын тудуп салды.

17. Бу куучынды бичип, юйезинен' дьастырбай кёчюрерин адьарып кичеетер. Онон' кандый ла эрмектин' дьаан буквала башталган сёстөрүн чыгара бичип алала, юйезине бёлюп туругар.

Петя ла Гриша экую кёзнёктён' кёрюп отурды. Сюреен дьаан кюкюрт дьалкын болгон. Салкын ёлён'нин' дьалбырагын юзюп, агаштардын' будагын сындырып турды. Ороомды тёмён дьааштын' суузы агып турды. Кюкюрт дьалкын удабайла ёдё берди. Уулчактар ороомдо теермен эдерге дьогюрпшти. Булуттарды тен'ериде узак ары-бери кёчюрп турды. Тюнде ле килейе аяза берди.

18. Куучынды бичип алыгар. Юч точканын' ордына бичилбеген керектю сёстёрди бичип туругар. Онон' ол сёстёрдин' тёс бёлюгин чийю тартыш темдектегер.

Кёргюзю: Мал — малдын'.

Кардын', юстюнде..... кёбизин. Бу кандый дьаан бёрюнин'... болотон? Олор тюнде... салган эмтир. Бу мындый кичинек кемнин'... болотон. Бу ис койоннын' эмтир. Ан'чы койонды... адып салар эди.

Керектү сестери' истердин', истеп, изичеги, истеп.

19. Бу куучынды бичип алала, кожулталарын алдынан' чийю тартып, темдектегер.

Карташов Чачак деп юренчиктин' куучыны.

Мен ёткён дьылда коомой юренгем. Онын' керегинде ючинчи класста эки дьыл отургам. Бу дьыл юредю башталган ёйинде мен база коомой юренгем. Комсомолдын' 10-чы с'езд дьууны болды. Бистин' школ оны дьакшы юредюле уткуур деп дьёп чыгарган кийнинде, мен «дьакшы» темдектю юренип турум. Мен бу дьыл тёртинчи класка кечёрим. Ол менин', комсомолдын' дьунына берген сыйым болор.

20. База 19-чы номердегидий ок иш.

Кёрюп турган немен'ди-бу не? деп сураба.

Бир ан'чы ан'дап дьюреле, тюкю адып дьанып келип дьатты. Бир кижиди туштайла сурады:

— Бу нени адып алганыгар?

— Бёрю адып алдым — деди.

— Бёрю мындый бедиди. Бу тюкю туру ийне.

— Айдарда, кёрюп танып турган болзон', не сурап турун' деп, туюктап салды.

21. Куучынды кычырып алыгар. Темдектеген сестёрден' эн' озо кату сестёрдин' кожулталарын чийю тартып, алдынан' темдектегер. Кожулталу дьымжак сестёрди чыгара бичип алыгар. Кату ла дьымжак сестёрдин' кожултазы кандый эмтир, айдып беригер.

Бис социализм бюдюрп дьадыбыс. Бистин' совет ороныбыста дьер де фабрик-заводтор до колкючиледьаткандардын' колында, кандый ла иш бистин' бойыбыска тузалу. Бис ороныбыста дьаан социалистический промышленность бюдюрп алдыбыс. Алдынан' дьаткан оок хозяйстволордон' дьаан ёмелик хозяйстволор эдип алдыбыс. Бастыра дьуртыбысты наука, техника ажыра кеберин дьарандырып алдыбыс. Деревне дьеринин' малаш ижиди ле промышленность биригип, город ло деревненин' ортозы дьууктап, олоордын' башказы дьоголып дьат.

Бу мынын' ончозы, коммунист партия ла онын' улу башчызы некёр Сталин баштап турганынын' шултуузында бюдюп дьат.

22. Эрмектерди бичип алыгар. Сестёрдин' ортозында дефистин' ордына «П» ла «Б»-нын' бирюзин тургузып туругар.

Ус ёдюк кектейтён ке-тер дьазады. Дьазап алган ке-ине ёдюк кектейди. Кузукта-аган кижиди, кузукта-та дьюрген кижидий, таскай берер. Адам калы-тардын' бирюзин садып алды. Садып алган калы-ына ок урды. Буудайлар ару болды, дьан'ыс тараан чептю болды. Колхозчылар катарына аш уруп тарттылар.

23. Эрмектерди бичип алыгар. Сестин' ортозында чийю ордына ко-
жултанын' баш буквазын тургузыш туругар.

Бис дьайгыда кёп дыилектю дьер та-тыбыс. Та-ылбаганы
дьян'ыс борон'от болды. Колтук ёбёгён эжикти дья-ыгар деди.
Эжик бойы, салкынга дья-ыла берди.

24. Эрмектерди бичип алыгар. Сестин' тезинин' учындагы «К» кажы
сестёрдө «Г» болуп барган, таап алыгар.

Сурактардын' каруузын Андрей берди. Ол менин' сурагыма
каруу бербеди. Бу калыктын' дьери. Бу дьердин' калыгы сюрекей
дыакшы. Аспактын' бюри дьелбиреп турар. Дьыштын' аспагы
кою. Лавкага дьян'ы бёрюктер келди. Мен бёрюгим кийдим.
Ойрот областьта аймактардын' тоозы он. Мен Шебалин айма-
гында дьядырым. Юренчиктер уроктор белетеди. Мен урогым
база белетедим.

25. Бу сестёрди эн' озо сестин' учында турган «К» буква эжерине
солынбас эдип, кожулта кожугар, онон' «К» бойынын' «Г» эжерине со-
лунар кожулта кожуш кубултыгар.

К ё р г ю з ю: **балык, балыкта, балыгом.**

Балык, кармак, кузук, тырмак, ёдюк, кулак, тумчук, уулчак
эрмек, эдиргек, эмик.

26 Бу сестёрдин' тезин кожулталарынан' айрып, чийю тартыш би-
чигер.

Тытту, тыдым, одым, отторым, отко, сюттю, сютте, сюдимди,
адым, атта, кажаттан', кажадынан', бутту, будыла.

27. Эрмектерди бичип алыгар. Сестёрдин' ортозында точкалардын'
ордында, «Т» ла «Д»-нын' бирюзин тургузыш туругар.

Пионерлер дьуун э...ер дешти. Онон' дьуун э... тилер. Кол-
хозчылар кырага бар...ы. Малчы мал...арын кюзедип дьат. Ан'-
чынын' ийди тийин' ту...ты. Ан'чылар атанды. Мен а...ка миндим.
А...ымды апарып сугарып алдым. Сен хому...ын'ды, ол хому...
тарга кожо салып кой. Хому...ка тёш буу буулап дьат.

28. Эрмектерди бичигер. Сестёрдин' ортозында точкалардын' ордына
«С» ла «З»-нын' бирюзин тургузыгар.

Бу дьыл аштын' ё...юми дьякшы болды. Огородтын' да ажы
дыакшы ё...ти.

Колхоз бу дьыл сило...тор салды. ол сило...ын малга кыш-
кыда дыдирер.

Ёлён' оболон боожойло, аш ке...тибис.

Ашты ке...ип, клатка салдыбыс.

29. Бу сестёрдин' учындагы «С» тунгак туюк буква бойынын' эжер
«З» юнгюр туюгына солуна бергедий кожулталар кожугар. Онон' «С»
бойынын' эжер «З» та солунбас кожулталар кожугар. Онон' онын' учу-
рын айдыш беригер.

К ё р г и з ю: бёс — бёзим — бёстё.

Сас	час	дъаш
Агаш	тус	ус
Сарас	кюс	сус

30. Бу сёстёрдин' учындагы «Ш» тунгак туюк буква бойынын' эжер «Ж» дьарт туюгына солунар эдип, оноп' солунбай артыш калар эдип ку-бултыгар. Оноп' кожултааларынын' баш букваларынын' алдынан' чийю тартыш, темдектеп салыгар.

Кулаш, калаш, таш, мёш, кыш, тён'ёш, кюреш, аш, кайыш.

31. Бу стихотворениени бичийле, согулта туюжуп турган юзюктерин юстюнен' кёргозю аайынча чийю тартыш темдектегер.

К ё р г ю з ю: **Малта.**

Тан'дакталып клееткенде,
Агаш ортозы тон'уп дьадат.
Саргарган ёлён'нин' бюрлери,
Мён'юн карга чёгюп дьадат.
Куру ла тошко бюркеткен,
Дьердин' юсти дьылтырап турат.
Эн'иргери кёбю кар,
Дьалбан' кайнап даап туюжет.

32. (Контрольный задача). Бичиш алыгар. Оноп' эжерлю туюктардын' алдынан' чийю тартыш темдектегер.

Бир катап ёлён' чапканыбыс. Мен бугул ёлён'ин' бажын ажып ан'данып ойноп тургам. Тайгыл ол ок бугулдын' дьанында сёек челдеп дьаткан. Менин' колымга кенетийин соок неме та-бара дьылды. Дьаан дьылан ёлён'нин' ортозынан' чыгып келди. Тайгыл дьыланнын' юстюне чурап барала, дьыланды тутты. Дьылан тайгылдын' ичине, тёжине чагып турды. Дье удаган дьок дьыланнан' сек артып калды. Тайгыл мени аргадап алып калала, бойы ман'тай берди. Бир канча кюндердин' бажында Тайгыл дьанып келди.

33. База (контрольный иш) Бу куучынды бичиш, сёстин' тёс бёлюпи-нин' алдынан' чийю тартыш темдектегер.

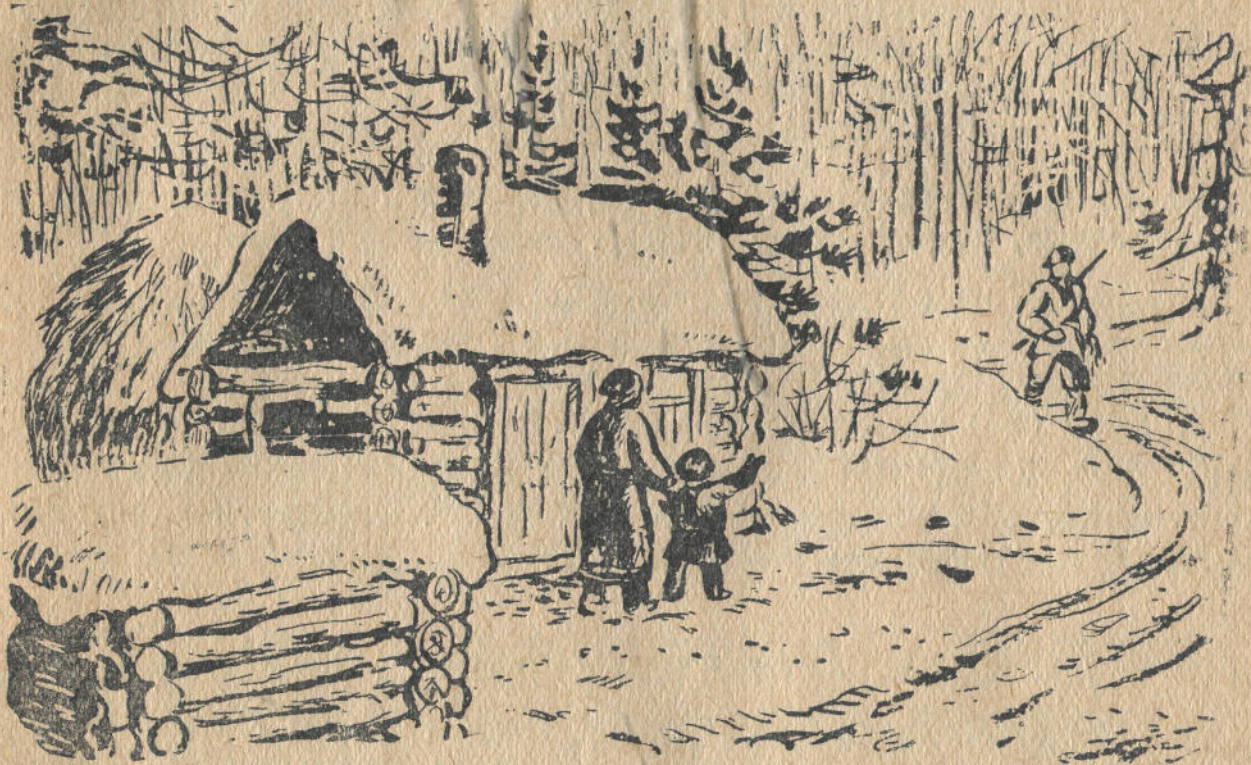
Дьылу дьерде.

Кюннин' туюштюк талазындагы дьери сюрееп изю. Анда агаш, ёлён' сюрекей ёзёр. Ол агаштын' ортозында кёп куш бар, курт кон'ыс та кёп болор.

Анда дьаткан улус, камыштан' дьапаш эдип алып дьадат. Эмезе агаштын' бажында дьапаш эдип алат. Агаштын' бажы дьаар серююн болор, олар дьок ле чамчачан' дьюрет.

Эрмек ичинде сөстөрдин' колболу болоры.

34. Сурактарга дыруктан' кёроп толо эдиш каруузын бичигер. Дьяан буква ла точка тургузарын ундубалар.

Ан'чынын' туразы.

Бу турада кем дьадып дьат? Туранын' дьабузын неден' эткен? Туранын' дьянында не туруп дьат? Туранын' кийин дьянында не бар? Турадан' кем чыгып келген туру? Тура дьяар кем дьянып келип дьат? Туранын' дьянынча не барган эмтир?

35. Сурактарга толо эдиш каруузын бичийле, юнгюр букваалардан' башталган кожулталарынын' алдынан' чийю тартыш, темдектеш салыгар.

1. Слердин' класста канча бала юренип дьат?
2. Слердин' класстын' пионерлери канча?
3. Пионерлердин' мергендючилери канча?
4. Слердин' класста балдардан' кем дьян'ысла «дыакшы» «отлично» деген темдек алып юренип дьат.
5. Слердин' школдо МОПР-дын' члени канча бала?
6. Слердин' класс кандый классла мерейлежиш дьат?
7. Слердин' класс колхоз ижинде болужарга кандый иш бойына алынды?

Кёр г ю з ю: Бистик' класста одус сегис бала юренип дьат.

36. База 35-чи номердегизиндий ок иш.

1. Бир дьыл канча ёйгё, кандый ёйлёргё бёлюнип дьат?
2. Бир дьылда канча ай? Олордын' аттары кандый?
3. Бир айда канча кюн?
4. Суткада канча час?
5. Часта канча минут?
6. Минутада канча секунд?

37. Бу эрмектерди бичип, капсуда турган сёстёрдин' ордына. олорго шююлге аайынча велижер кожулта кожуш бичигер.

Бистин' (шкoл) балдары заемга 50 салковойго бичитти. Слердин' иш дьакшы бютти бе деп, (колхоз) председатели (бригадир) сурады. Кызыл черю эзендик (бол) деп, демонстранттар (кыйыгыр). Бис эртен ан'дап (барар) деп адазы (уул) айтты. — Эртен тетрадыгар (экел) деп, юредючи (юреничиктер) айтты.

38. Бу эрмектерди бичигер ла, ло, ле, лё деп кожулталарга сопулта тюшпей турза, олорды башка бичигер.

Сен адын'ды ол дьаткан армакчы (ла) армакчы (ла). Кажы (ла) колхозчы колхозчы юй кижы ижин стахановецтердин' эп-сюмезиле бюдюрерин кичеер учурлу.

Колхоз (ло) совхоз ажыра дьурт-хозяйство качанда болбогон бюдюзине дьедип дьаранды. Колхоз ашты машина (ла) кезип дьат. Ёлён'ди база косилка (ла) чаап дьат. Ол бёести кайчы (ла). Койдын' тюгин кайчы (ла) кайчы (ла).

Баштачы, айдылган ла дьартачы сёстёр.

39. Стихотворениени бичип алыгар. Онон' баштачы сёстёрин дьан'ыс чийюле тартып, айдылганын эки чийюле тартыш темдектегер. Дьартачы сёстёрин чыгара бичип алыгар.

Эртен тура.

Кюн чыгыш дьаны,
Кызыл тан'дак боло берди.
Деревненин' суу ол дьанында,
Одычак ёчё берди.
Дьалан'дагы чечектер,
Чалын дьамынып дьадып ийди.
Дьымжак ёлён'дю бюктерде,
Ююр малдар отой берди.
Бурул ён'дю тумандар,
Булут ёрё чёйилип чыкты.
Чёлдин' бойына конорго,
Ююр кастар чубап учты.

40. Бу баштапкы бөлүктө турган сөстөртө, экинчи бөлүктө турган сөстөрдөн ордына тургузыш, эрмек эдигер.

1. Стол.... ат.... кас... чычкан.... кююк.... юренчик.... от.... мал... ёлөн'... трактор... томыртка...

2. Юренип дьат, кюйюп дьат, дьорголоп дьат, эдип дьат, туруп дьат, учуп дьат, отоп дьат, кюркюрөп дьат, ёзюп дьат, чокуп дьат.

41. Бу эрмектерди бичип алыгар. Точка ла дьаан буква турар дьерине оморды тургузыш туругар. Онон дьартачы сөстөрүн чыгара бичип алыгар.

Аяс кюн болды дьервие ойгонгондый болды кара ат ман'тап дьат укту бука барып дьат некер келди уулчак дьакшы юренип дьат адам письмо бичип дьат келдин тожы дьалтырап дьат энем чамча кектеп дьат ишмекчилер мергендю иштеп дьат ак кар кайылды кек ёлөн' ёсти аркада кююк этти.

42. Бу темён берилген эрмектерден кен'иткен эрмектер бюдюрюгер. Ол сөстөр шююлте аайынча колболу болзын деп канайдала келишкен аайынча солуп тургузыш туругар. Дьаан буква ла точка тургузарын ундубагар.

1. Арба бышты аш. 2. Дьайдын' болды изююзи. 3. Кюс дьюстю келди кюрен'. 4. Адучы кайчы алды курч. 5. Айгыр дьелишкир келди укту. 6. Ак учты кас. 7. Ат ман'тады кер. 8. Кижитаныш атанды.

43. Темён бичилген эрмектерди бичип, кажы ла сөстин' юстюне (не?) кандый база канайтканын дьартап турган сурактар тургузыгар.

Кара баарчык дьана берди. Дьаан салкын болды. Тан' дьарыды. Юренчик бодолго бододы. Кек теке сюзюшти. Мен кара пима садып алдым. Бийик кыр туруп дьат. Укту айгыр экелди. Кызыл тан'дак керюнди. Юй улус иштеп дьат. Кек ёлөн' ёсти. Кара булут дьайылды. Кеёшпек кар дьаады. Каран'уй тюн кирди. Дьаркынду ай чыгып келди. Дьараш картина туру.

Сөстин' тазылы ла кожултазы.

44. Бу берилген куучынды кычырала, кожулта кожулган адалгыш сөстөрдин' кожулталарын дефис ажыра бөлүп, чыгара бичип алыгар.

...Кара бөрюктю, кара катанчылу, салкын учкан чылып, — бир учынан' бир учы дьаар Чапаев шургудып туру. Онын' каткак кебери керюнип, казак ээрге менип алган, анда барып мында келип, онон' дьылыя берип турганын, ончолоры керген. Ман' бажында ол дьакаруны берет, не керек немени угузат, сурактар берет. Командирлар Чапаевтын' кылык-дьан'ын дьакшы билгилеп алган, нени ле сураганда, тургузала, сурак аайынча артык сөс айтпай, каруун берип турулар.

— Бастыра пулеметтер бюдюн бе? — деп, ман' бажында Чапаев сурайт.

— Бюдюн, деп турган улустан' кем де кыйыгырат.

— Октор канча чанак?

— Командир кайда?

— Сол дыанында...

Ол сол дыаны дыаар ман'тадат.

Дьергелей турган цептер дьууга чакпындалып кирет. Бу ёйинде дьергелей турган казактардын' пулеметторы уштулып чыгат. Дьергелей туруп ичкерлегер деп, кён'керё дыада тюжет. Карга кёмюле дыыгылып, кыймыктабастан' ёлгён чилеп дыадып, дыан'ы команданы сакыйдылар.

Дьергелешкен цептин' кийнинде, Чапаев кыскарта, капшагай, кату дыакаруны берип, каруузын кайра алып, шургуп турды.

Фурманов «Сломихинский дьуу».

45. База андый ок иш, дыан'ыс чыгара бичип алып, кожултазын де-фис ажыра бёлююр сёстёри глаголдор болор.

Нёкёрлёр — красноармеецтер! Англия, Америка ла Франциянын' капиталисттери Россияга удур дьуу эдип дыат. Капиталисттердин' ле помещиктердин' дан'ын ан'тарып, дьер юстюнде албатыга дьозок кёргюскен, ишмекчи ле крестьяндардын' Советский республиказын, олор ёштёп дыат. Англиянын', Франциянын' ла Американын' капиталисттери, совет дыан'ла дьуулажып, Сибирьден', Тюндюк тала Кавказтан' черю экелип, кааннын' дыан'ын, помещиктердин', дыан'ын, капиталисттердин' дыан'ын ойто турпузарга амаадап, орус помещиктерге акчала, ок таарыла болужып дыат. Дьок. Андый неме болбоос. Кызыл Черю тын'ып, биригип, Волгадан' помещиктердин' ле актардын' черюзин сюрюп, Риганы да колго алып, Украинаны арай юзе эмес комына кийдирип айрып, Одессага ла Ростовка дьууктап келип дыат. Эмди кючибисти тартынып, эмди ёштюлерле тоолу ла айлар тартышсабыс, дыен'ю бистийи болор. Кызыл Черюнин' кючи незинде десе, ол акту санаазыла дыан'ыс сагышту, крестьяндардын' дьери учун, ишмечи ле крестьяндардын' дыан'ы учун, Советтер учун дьуулажып дыат.

В. И. Ленин (Красноармеецтерге кычыру).

46. Бу берилген куучынды бичип, юч точканын' ордына келижер кожулталарын шююнип бичип алыгар.

Ёкпё... кей ле кожо кислород келип дыат.

Тура... дыантайын ару кейди кийдирип турар керек. Ару кей анчадала кичинек бала... сюрееен керектю болуп дыат. Тура... дыантайын ару кей кийдирерге кёзнёк... форточка эдер крек.

Кюн дыаныла чыккан тужы болды. Аш салган, ёлён' эдетен дьеринде ак чамча кийген председатель ары-бери базып дьюрди. Кюн... дьарыган дыалан'нын' кара тоозынын' буркурааткан кёп улус чубалыжып келгилеп дыат. Ол келип дыаткан улус... кёдюрген тоозыны кайнап, тен'ериге чыгып турды. Дыан'ы чыккан кюн ойноп турды.

Адалгыш.

47. Бу куучыннын' ичинде кандый ла кубулткышка велижиш турган «кижи» ле «мал» деп сөстөрдү чыгара бичип алыгар. Кубулткыш кожудталарынын' юстюне кубулткыжынын' баш буквазын тургузыгар.

Кижиге мал азырап дьат. Малга ёлөн' белетеп дьат. Мал десе кижиге дьаан тузалу. Малдын' тузазы кёп. Малды кандый ла ишке тузаланып дьат. Мал... угын дьарандырап керек. Ол, ишти артыгынча бюдюрерге советский башкару дьаан совхозтор тездьат. Ондодьякшы укту мал ёзюп дьат.

48. Бу куучыннан' «тракторист» деп сөстөрдү чыгара бичип алала, база 47-чи номердеги иш чилеп бюдюрерге.

Бистин' колхозто трактор бар. Ол тракторло тракторист кыра сюрюп дьат. Колхозтын' председатели трактористке базып барып, «иш канайда бютти» деп сурады. Трактористтин' чырайы кюлюмзиренип, «дыакшы ётти», деди. Председатель трактористке дьякшы, дьякшы деп, каруун берди. Онон' трактористти токтодып алала, айты: — бу сенин' эртен бюдюретен планын', деп чаазын береле, дьуре берди. Трактористтен', мени машинага юретсин деп суранарымда, юренгейин' деп каруун берди.

49. База 48-чи номердегидий' ок иш, дье сёзи **ак-кийик** деп сёс болор.

— Ак-кийикти тундрада азырап тузаланып дьат. Ол дьен'ис дьиип дьурет. Дьан'ыс кышкыда ак-кийикке дьен'ис белен табылбай турат. Ак-кийиктин' мююзи кёп айры, буды бачымат. Тюндюк талада дьаткан улус ак-кийикти минип дьат.

Чанакка дьегип алып дьурет. Ак-кийикле тюн'ей ман'таар ат табылбас. Ак-кийиктин' терезинен' тюндюк талада дьаткан улус бойына кийим эдип дьат. Ак-кийик керегинде олордо кожон'дор бар.

50. База 49-чы номердегизиндий' ок иш, дье алатап сёзи «бел» деп сёс болор.

Кадын' суузында бел деп балык бар. Адамла экию белге кармак салдыбыс. Онон' адам куучындады: капкан кийнинде белди кенетийин чыгарбай, аргыза дьединеле чыгарар учурлу деди.

Онойып отурганча, белдин' кармакты чурап келип тиштегени кёрюнди. Адам кармактын' сабын божодо салып ийерде, бел кармакты чёгё тартты. Адам белди аргыза дьединеле, суунын' дьяказына сюретеп, чыгарып келди. Дьаратка чыгарып алала, кармакты белден' айрып алдыбыс. Адам бел ле кармагын дьюктенип алган, онон' экию дьанып ийдибис.

51. База 50-чи номердегизиндий' ок иш, сёзи десе «тура» болор.

Тура кышкыда дьылу. Кижиге турада бойын дьайым немедий эзеп дьат. Тураны дьаантайын черетеп турганы дьякшы. Тура-

нын' ичин ару тударга керек. Кыштын' кюнинде балдар турадан' чыкпай дьат. Эмешле дьорюп, тон'оло турага кирип келип дьат.

Кёп тоолу адалгыштар.

52. Бичип алыгар. Кёп тоолу адалгыштарды таап айдып беригер.

Бистин' колхозтын' дьакшы дьерлери элбек. Кюнтюштюк ле кюнчыгыш дьанында аш салган дьалан'дары дьайыла берген дьадып дьадылар. Суу ол дьанындагы ак-дьалан'да кёличектер суркурап дьадып дьадылар. Кезик колхозчылар аш кезер иште туруп дьат. Ишти машиналарла иштеп дьадылар.

53. Берилин турган адалгыштарды бу ла аайынча бичип, кёп тоолу кожумталарын кожуп туругар. Онын' кийинде «Р» буква ла юндю буквага токтогон адалгыштардын' кожумтазы, юнгюр туюкка токтогон адалгыштардын' кожумталары кандый болотонун', кандый буквадан' башталатанын айдып беригер.

кыра... тарал... бычак...
ёркё... кёл... ёзёк...
ийне... теермен... терек...
обого... кёл... ороом...
кар...

54. Эрмектерди бичип юч точканын' ордына кёп тоонун' керектю кожумталарын кожугар.

Сас... чык берип дьат. Алтын-Кёлдё дюзюн-дьююр балык... бар. — Биске кёп инженер... техник... агроном... керек. Москвага Америкадан' ишмекчи-делегат... келди. — Шкоддын' балдары дьадар турага, дьирме орын... эттилер. — Бис кёп уур бодолго... бодоп салдыбыс. МТС колхозторго дьуртхозяйствонун' машина... ийип дьат.

55. Бу куучынды кычырала, онын' кийинде озо юндю табышка ла «Р» буквага токтогон кёп тоонун' кожумтазы кожумган адалгыштарды чыгара бичип алыгар, онын' дьарт туюкка токтогон адалгыштарды, сран' ай учында тунгак туюкка токтойло, кёп тоонун' кожумтазы кожумган адалгыштарды чыгара бичигер.

..... Чапаев бир учынан' база бир учына кёстёрин курчудып алып ман'тадып турды. Элчилерди пулеметтор дьаар, эмезе пушкалар дьаар, эмезе полктын' командиры дьаар ийип, эмезе бойы барып турарда, солдаттар онын' каткак чырайы кайда ла элбен' деп турганын кёрюп турдылар. Кенетийн бир кавалерист дьюгюрип келеле ого тюрген-тюрген нениде айтты.

— Кайда? Сол учында ба? деп Чапаев тап этти.

— Сол учында....

— Кёп пё?

— Чын андый.

— Пулеметер дьеринде бе?

— Ончозы бир аай... Болушсын деп ийгенибис...

Ол төмөн сол учы дьаар, кайда коркуштанып, дьеткер дьуктап келгени дьаар шургутты. Казактар дьалбыш ошкош келип дьадылар... Тын' дьуктап келген, ман'тап келип дьаткан аттары кёрюнүп турулар... Чапаев батальеннын' командиры дьаар шургутты:

— Турган дьеринен' кыйбазын. Ончогор дьергелештире... Бир юниле-от!

— Чын андый...

Ол, дьергележе дьерде дьаткан дьуучылдардын' дьаныла ёдюп дьадала, айтты: Ман'заарбагар, ман'заарбагар уулдар! Турбагар... дьуктадып алала, онон' командала от... Ончогор бойыгардын' дьеригерде болугар.... Командала от!!!

Дьюрексип турган бу калганчы ёйдё дьалтанчы дьок, кату сёс дьуучылдарга керек! Олор токыналу... Олор угуп туру, Чапаев олорло кожо деп, олор кёрюп туру. База олорго дьеткер болбос деп, олор бюдюп дьат...

Дьалбыш болуп келип дьаткандар олордын' дьанына дьедерде, бир катап, онын' кийнинен' экинчизин аттылар...

Ахх... Ах... Ах! — кургак залптар чыккылап турды. База бир кичинектин' бажында, келип дьаткан дьалбыштар тура тюштилер.... База бир кичинектин' бажында, аттары баштарын буруп, кайра болды.

Фурманов «Сломихинский дьуу».

56. Буучынды бичип, сёстёрдин' учында ла ортозындагы юч точкалардын' ордына кёп тонын' кожулталарын тургузыгар.

Кюнтюштюк талада мен узак дыл... озо Лузовка дьаар дьюрюп отурдым...

Лузовкада меге машинистти таап аларга керек болгон.

Базарды кечире бардым. Воскресен кюн болгон, анда аайы дьск уламал... дын' учун тен'ери дьаар ёрё кёдюре тургузып салган, оны кёс те кёрюп дьетпес эмтир.

Дье мында, не дьок деп айдар! Бюдюн бюдюн чанак... ла дьымыртка, карыш кирези калын' дьуу... койдын' эди, арбуз.... тату дьилек... кыр чылап дьууп салган, ак калаш... сют, каймак.

Лузовканын', дьаказында кичинек эки кат турачактан', ада мен машинистти, таптым.

Курч тумчукту, ачууланган кёстю юй кижжи, кугара берген, колычагында, кирлю, кара калаш тудунып алган, каткак баланы кучактанып отуры. Эки кыс бала — ээчий-теечий дьашту, бирюзинде юч дьаш, бирюзинде төрт дьаш, энезинин' эдегинен' тудунып алган туру... Алты дьашту уул бала кискенин' юстюне арта дьадып алып, оны кыйнап туру. Ончо бал... чырайы чыгып, кугара берген эмтир.

Юнгюр ле туюк тунгакка токтогон адалгыштардын' кубулары.

Энчилечи кубулткышка юнгюр туюкка токтогон дьян'ыс тоолу юндю табыжы дьмжак ла кату адалгыштар.

Тёс.	карагай	кар	кёл	тон	тён'
Энч.	карагайдын'	кардын'	кёлдин'	тоннын'	тён'нин'

57. а) Эрмектерди бичип алыгар. Энчилечи кубулткышта турган адалгыштарды алдынан' чийю тартып темдектегер.

в) Онон' ол темдектеген адалгыштардын' м, н, н' туюкка токтош кожулта кожултанын чыгара бичип, одожында оларды төс кубулткышта турар бюдюмиле тургузыгар.

Бистин' Ак-Таманнын' дьютюриги сюреен.

Сапыштын' ады ого качанда дьетпес.

Столдын' ары дьянында отургыш туру.

Аттардын' туйгагын дьяантайын арчып турар керек.

Таш кемюрдин' кызузы одыннан' артык.

Мен столдын' будын дьязаарга юрендим.

Кюлдын' тырмагын кезип турар керек.

Бис кюрдин' дьянынан' балыктап дьядыбыс.

58. База ла 57-чи номерде ишке тюн'ей.

Менин' карындажымнын' бичикчизи тын'ыды. — Бёрюнин' улуганы лугуларда ла ийтердин' юрюжи юн алыжа берди. — Мен некеримнин' кармагын алып балыктадым.

Дьайгыда кюннин' изюзи сюреен. — Алтын-Кёлдин' балыгы кеп. Малдын' терезинен' ёдюк, онон' до ёскё неме кектеп дьат. Мен топшуурдын' кылын каттым. — Колхозтын' дьялан'дарында трактордын' табыжы кюркюрейт.

59. Бичип алыгар. Калсууда турган адалгыштарды, энчилечи кубулткышка эдип, кубултыгар.

Дьерге төгюлген аш (кар) алдында тон'бос.

— Адарулар (тал) бюрюнен' дьем тартып дьат.

— (Урсул) суузы Кадынга кире аккан.

— (Кадын) суузы Бийге барып кожулган.

— Балдар (школ) дьянын арчып дьат.

Менин' (адам) ады Энчилей, (энем) ады Тана, (сыйыным) ады Дьинды. — (Дьер) бюдюми болчок деп билип алдыбыс.

60. Бичип алыгар. Точкалардын' ордына энчилечи кубулткыштын' кожулгазын бичип турутар. Онон' кату юндю адалгыштарга кандый юндю кожулталар кожулган, айдып беригер.

Бистин' школ Октябрь ... байрамына белетенди. — Мел ... ён'и карга тюн'ей болуп дьат. — Темир ... кату дегени болот болуп дьат. Теермен ... буугында балдар чомунып дьат. — Кадын ... суузына кюр эткен. Кюр ... юстинде каруулчык туруп дьат. Кийим ... ару болоры кижиге тузалу.

61. Бу эрмектердин' энчилечи кубулткыштагы юнгюр туюкка токтогон дымжак юндю адалгыштарды чыгара бичип алыгар.

Таш кёмюрдин' кызузы агаш кёмюрдин' кызузынан' тын' болуп дьат. Теермен... буугында балдар чомынып дьат. — Белдин' эди сюрен дьякшы.

— Чёлдин' ажы бу дьыл дьякшы бютти.

— Дьердин' юстюнде дьюзюн укту албатылар дьадып дьат. Кейдин' тузазы кижиге де, дьюзюн-дьююр ёзюмдерге де неле тынду немеге — ончозына дьедип дьат. — Кожо дьюрген нёкёрдин' кичеемкей, шыран'кайы дьякшы болотон.

62. Бу берилип турган юндю табыжы дымжак юнгюр туюкка токтогон адалгыштарды энчилечи кубулткышта турган эдиш кубултыргар.

Меелей, кир, кёл, кей, нёкёр, сёёл.

63. Юнгюр туюктардын' **м, н, н'** буквага токтогон адалгыштарды энчилечи кубулткыштын' кожулталарын кожуп кубултыгар. Кожулталарынын' баш букваларын темдектеш салыгар.

1. Тон, таан, кулун, алтын, турун, кунан, ман', Том, сом.

2. Тён' мён'юн, кижен, тюн, кюн, темён, эм, кийим.

64. Эн' озо башталкы столбикке кату юндю адалгыштарды чыгара бичип, одожына оны энчилечи кубулткышка келиштире кубултыгар. Ошон' экинчи столбикке дымжак юндюлерин чыгара бичип, онойып ок кубултыгар. Ошон' кожулталарында юндюлерин тюн'ейлеп кёрюгер.

Амбар, нёкёр, кол, кёл, кур, таар, кёмюр, темир, айгыр, буудай, чёл, бел, мал, тал, тил, кир.

65. База 64-чи номердеги иштий ок, дье «**м, н, н'**» буквага токтогон адалгыштар.

Корон, ёлён', агроном, кёбён', салам, колон', дьен', килин', тараан, тён'.

Энчилечи кубулткышта тунгак туйюкка токтогон дьян'ыс тоолу адалгыштар.

Тёс.	тыт	арыш	тёжёк	эт.
Энч.	тыттын'	арыштын'	тёжёктин'	эттин'.

66. Эрмектерди бичип алыгар. Калсуда турган адалгыштарды энчилечи кубулткышка келиштире кожулталар кожуп турпузыгар.

Дьяскыда (**агаш**) бюри дьяйылды. — (**Кююк**) — юни дьяын' кылдада угулып турды. (**Кёзнёк**) бозогозында чечектер туру. — Бу дыл (**аш**) тюжими дьякшы болды. — (**ёртёк**) будында эжинер

перепонка бар. (Ийт) тижи курч, кёзи кёргюр. — Аркада (мыл-тык) табыжы угулды.—Дьал (иш) аайынча болор учурлу.

Тана кёнөктю суу экелип дьатты. (Кёнөк) тюби тежик болуп, суу агып турды. Кёнөк там дьен'илип турарда, Тана дьюгюрп келип дьатты. Айылына дьанып келерде, кёнөктө суу дьок болуп калды.

67. Бичип, точкалардын' ордына, дьетире бичилбеген адылгыш сестёргө энчилечи кубулткыштын' кожултааларын кожуш туругар.

Партийный билет... учуры дьаан. — Меш... бюри кышкыда он'бос. — Бу дьыл дьыш... жузугы дьакшы бютти. — Кереп... дьюрер дьери дьаан сууларда ла талай тен'инстерде. Дьаан улус... школы ачылды. — Эртен тура сас... юстюнде туман турат.

68. Бичип алыгар, эрмектерден' энчилечи кубулткышта турган адалгыш сестёрин тунгак туюкка токтогонун таап кожултааларынын' алдынан' чийю тартыш, темдектегер.

Темир согор устын' ижи уур болуп дьат. Тыттын' одыны аспактын' одынынан' кызу. Оностын' деревнези Кадыннын' дьаказында туруп дьат. Кош-Агаштын' дьери чёл дьер. — Дьаскыда кюртюктин' ойыны тын'ый берип дьат. — Кандыктын' чечеги май айда ла дьайыла берип дьат. — Алтай ичинде кююктин' юнинен' дьараш юндю куш дьок.

69. Эки столбик эдип, берилип дьаткан адалгыш сестёрди онойдо ок бичип алала, энчилечи кубулткыштын' кожултазын кожуш кубултыгар. Онон' баптапкы столбиктеги сестёрдин' тес бёлюгинде ле кожултазында юндюлери кандый, экинчи столбиктеги адалгыштардын' юндюлери кандый, айдыш беригер.

Ат—аттын' эт—эттин'
курт... куш...
кюрт... кайыш...
тюк... кёнөк...
бюк... дьас...
бек... кюс...
кас... кыш...
кош... тус...

Чыгытту кубулткышта юнгюрле тунгак туюкка токтогон юндю табыжы кату ла дьымжак дьам'ыс тоолу адалгыштар.

ЮНГЮР ТУЮККА ТОКТОГОНЫ:

Тес. бел кол кёл кар тон ман'
Чыг. белден' колдон' кёлдөн' кардан' тоннон' ман'нан'

ТУНГАК ТУЮККА ТОКТОГОНЫ:

Тес. тыт тус киш кеп кёп
Чыг. тыттан' тустан' киштен' кептен' кёптөн'

70. Бу берилип дьаткан юнгюр туюкка ла «й» буквага токтогон адалгыштарды чыгытту кубулткышта эдип кубултыгар. Кожулталарынын' алдына чийю тартып темдектегер; кожултанын' баш буквазы кандый туюктан' башталып дьат, айдып беригер.

Айгыр, уул, трактор, кур, кыр, кёл, кой, уй.

Кёргюзю: **Айгыр-айгырдын'.**

71. База 70-чи номердеги иштиг ок, дьан'ыс ла юнгюр туюктардан' *м, н, н'* буквага токтогон адалгыштар.

Салам, колон', дьелим, ан', дьен', тон.

72. Бу тунгак туюкка токтогон адалгыштарды база 71-чи номердеги чилеп кубултыгар. Кожултазынын' баш буквазын чийю тартып темдектегер.

Трактор, болот, таш, кас, кап, кёёш, бут, курут.

73. Бу сестёрди чыгытту кубулткышта эдип тургузыгар. Адалгыштын' тес бёлюгинде кату юндю табыш турза, кожултазында кандый юндю табыш туруш дьат, адалгыштын' тес бёлюгинде юндюлери дымжак болзо, кожултазынын' юндюлери кандый болотонун айдып беригер.

мал мел

кол кёл

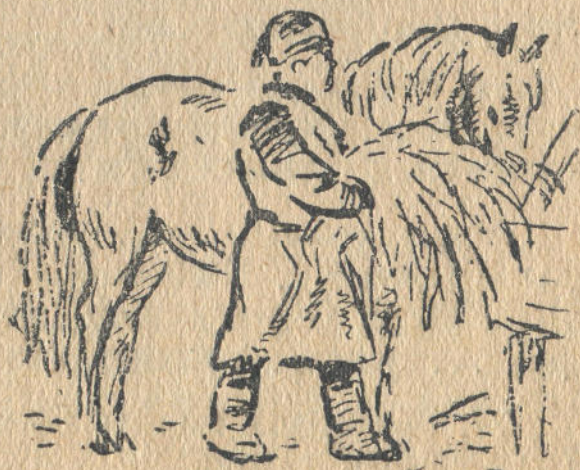
кар кюр

таан тон

Беречи, кёстёчи ле дьерлечи кубулткыштарда юнгюр ле тунгак туюкка токтогон дьан'ыс тоолу адалгыштар.

Тёс. ат	мак	стол
Бер. атка	макка	столго

74. Дьуруктардын' алдындагы эрмектерди кёчюрип бичип алала, беречи кубулткыштын' кожултазын чийю тартып темдектеп алыгар, «к» тунгакка токтогон, кубулткыш кожултазы кожулган адалгыштарды чыгара бичип алыгар. Онон' ненин' учун эки «к» болгонун айдып беригер.

1. Кижн атка ёлён' берип дьат.
2. Энези уулчакка кннга берип дьат.
3. Кижн стелго самовар тургусты.
4. Кузукчы мёшкё чыгып дьат.
5. Энем тонго топчы такты.
6. Маша аякка сют урды.
7. Балдар ойноорго катокко бардылар.
8. Малга дьакшы азырал керек.
9. Аймакка ишмекчилерден' бригада келтир.
10. Мен отургышка отурып, кннга кычырдым.

75. Дьетице бичилбеген эрмектерди дьетице бичигер. Точкалардын' ордына шююлте аайынча келижер беречи кубулткышта турган адалгыштар тургузыгар. Ол адалгыштардын' кожулталарын чийю тартып темдектегер. Кожулталарынын' баш букввалары ненин' дучун «к» эмезе «г» болуп турганын айдып беригер.

Тана... барды. Школдын' балдары... экскурсия эдип барды. Кош-Агаштан' атанган машина... ючинчи кюннде дьанып келер керек. Мен... барып дьадым. Балдар... ан'дап бардылар. Уулчак... отурып алала, кармактап дьат. Колхозчылар... барып дьадылар. Вася тёртинчи... кёчти.

Керектю сестёри: **школ, колхоз, Ойрот-Тура, дьыш, арал, кюр, базар, класс.**

76. Эрмектерди дьетице бичип кёчюрүп алыгар. Кашсуда турган сестёрди беречи кубулткышта эдип тургузып туругар. Кожулталардын' баш букввалынын' алдынча чийю тартып темдектегер.

Ашты (чочко... луй... ийт... ат...) берип дьат. Тетрадьтарды (Чейнеш... Кёлөчөк... Колтус...) берди. Письмоны... (Чюрмеш, Маас, Ойрот) ийер керек. Мёркюттер учуп чыгып (терек... аспак...) конуп, отурдылар.

77. Эрмектерди дьетице бичигер. Ого керектю сестёрди алдында турган сестёрден' алыгар.

Азыралды... **(неге)** берер керек. Бис... **(кемге?)** барып дью-редибис. Сан'ыскан учуп барып... **(неге?)** конды.

Керектү сестери: **уй, айылдаш, кайын'**.

78. Куучынды бичип алыгар. Юч точканын' ордына капсуда турган сестерди, беречи кубулткышта эдиш тургузыгар. Кожулталарынын' баш буквазынын' алдынча чийю тартып темдектегер.

Керек... ле **Урмат...** юренер ёйи билдирбезинен' дьедип келди. Балдар... **(школ)** дьюгюрп барып, **(юредючи)** бичидип салдылар. Ойто дьюгюрп келеле, айылында **(улус)**... нени укканын кёргёнин куучындап бердилер. Сентябрьдын' 1-кы кюнннде. эртен тура балдарды энелери уйгузып ийерде, айылдан' чыгала **(дьол...)** кирип, школ дьаар дьюгюриштилер.

79. База 78-чи номерде ишке тюн'ей иш, адалгыштын' юндю буквазы «о» эмезе «ё» болзо, беречи кубулткышта кандый болгонын адыарып алыгар.

Дьаскыда куштар учуп келип **(кол...)** конды. Боро (койон) дьюерине талду дьыраалу дьер дьакшы болуп дьат. Дьелегаттар **(аймак)**... дьуунга бардылар. Ючинчи класс «Кызыл-Ойрот» **(газет)**... бичитти. Ойынчы поездке отурып **(Новосибирск)**... барды. Улус **(кооператив)**... кирдилер.

Кестёчи кубулткышта дьан'ыс тоолу юнгюр ле тунгак туюкка токтогон адалгыштар.

Тёс.	ат	кеп	кол	кёл
Кёс.	атты	кепти	колды	кёлди

80. Бу эрмектерди бичип алыгар. Онон' кестёчи кубулткышта турган адалгыштарды алдынан' чийю тартып темдектегер.

Кадынды кечире дьаан мостолор бютти. Газетти кандый ла кижн алдырып кычырар керек. Малды кичюдөн' ала кичееп азыраар учурлу. — Ёлён'ди чабар ёйин ёткюрбей чапканда, малга ток азырал болуп дьат. — Кандыйла кажаганды ару тударга керек.

81. Эрмектерди бичип алыгар. Копсуда турган сестерди кестёчи кубулткышта турган кебериле тургузып туругар. **Т** туюкка токтогон адалгыштардын' кожултазында баш буквалары ла юндюлери кандый болуп турганын айдып беригер.

(Бут)... дьаантайын арчып турар керек. — **(Кол)**... дьаантайын самындап дьунар керек. — Балдар **(чай)**... печениелю ичти. — **(Дьуун)**... колхозтын' председатели ачты. — Тен'еридеги **(булут)**... салкын тарада согуп ийди. **(Мал)**... кичееп азыраар керек. **(Ат)**... камчыла айдаба, сулала айда деп кеп сёс бар. **(Кыш)**... ёткюрерге дьылу тон ёдюк керек. **(Кадын)**... кечире

кюр салып койгон. Малтала (терек)... томурганча, (тыт)... тө-
мурза дьен'ил. (Урсул)... балыкту суу деп адап дьат. Бу кюн
(пионерлер)... дьуунга дьууп дьат.

Дьерлечи кубулткышта дьан'ыс тоолу юнгюр ле тунгак туюкка токтогон адалгыштар

Тёс.	дьер	тал	кол	агаш	мёш
Дьер.	дьерде	талда	колдо	агашта	мёштё

82. Дьуруктарды дьарттаган эрмектерди бичип алыгар. Дьерлечи кубулткыштын' кожултазынын' алдынан' чийю тартыш темдектетер.

83. Эрмектерди бичип, дьерлечи кубулткыштын' кожултазынын' алдынан' чийю тартыш темдектетер. Т туюкка токтогон адалгыштардын' дьерлечи кубулткыштын' кожултазы кандый тунгак туюктан' башталатанын дьарташ айдыш беригер.

Бистин' дьерде дьюзюн-дьююр ан'дар бар. Урматта укту уй бар. Кузук дьышта бюдюп дьат. Телефоннын' аппаратадында шын'ырайтан звонок бар. Менин' адым кырда туруп дьат. Тьтта мёркюттин' уязы бар эмтир. Акта койлор, эчкилер дьюрюп дьат. Дьурт-советте юй улустын' дьюуны ёдюп дьат. Дьарганаттын' уязы дьаратта болор. Куурайда дьаан чёл дьер бар.

84. Эрмектерди бичип, учындагы точкалардын' ордына дьерлечи кубулткыштын' адалгышка кожулар кожултазын кожутар.

Экинчи урок... балдар качынын' куучынын' бичидилер. Кызыл толук... сюреем дьакшы книгалар бар. Ол орын... уюктаган, мен дезе дьер... уюктаган. Экскурсияга барган улус, Волга суула барып, Казань... Кегинзберг ле Астрахань... токтоп турдылар. Мен теермен... болдым.

Беречи, кёстёчи ле дьерлечи кубулткыштарда юнгюр ле тунгак туюкка токтогон дьан'ыс тоолу адалгыштар.

Тёс.	Дьол	бёрюк
Бер.	Дьолго	бёрюкке
Кёс.	Дьолды	бёрюкти
Дер.	Дьолдо	бёрюкте

85. Темдектеп салган адалгыштарды чыгара бичип алыгар. Онон' онын' одожында ол сёстин' тёс ады кубулткышта турар чеберин бичигер. Ол сёстёрдин' кубулткыжынын' баш буквказын юстюне бичип салыгар.

Атка сула бер. Атты кичееп азыраар керек. Атла иштегенде, оны кичееп чеберлеп дьюрерге керек. Иштен' божогон ло тарый-ын атты сугарбас учурлу.

Октябрьский революциядан' озо тракторды деревнеде улус билбеген. Эмди дезе колхозтордо кёп дьан'ы тракторлор иштеп дьат.

Бистин' класста стенгазет бар. Ол стенгазетке бис кандый ла материал берип дьадыбыс. Оны эдерине класстан' юч юренчик кёстёп тудуп салганыбыс. Эдип бюдюрген стангазетти класстын' стенезине илип дьадылар.

К ё р г ю з ю: Бер. Тёс. Дьер. Тёс.
Атка ат аттан' ат.

86. Кашсунын' ичиндеги адалгыштарга керектю кожулта кожуш, бичип алыгар.

Бистин' турада мындый неме бар: (стол) книгалар дьадып дьат. (Кёзнёк) чечектер туруп дьат. (Колхоз) дьакшы иш башталды. Бистин' колхоз дьаскы (иш) эки ай озо белетенген. (Юрен) база озо белетеп алган.

Балык (суу) дьюрюп дьат. Таштын' (бажын) мёркюттин' уязы туры. Мёркюттен' куштардын' кёп сабазы коркуп дьат.

87. Кәпсүдә турган адалгыштарды кубулткыштын' шююлте аайынча керектү кожултазын тургузып, юч точканын' ордына бичип туругар.

Бистин' поезд (**Казань**) ... узак турды. Нөкөрим (**оору**) бастырып, чырайы чыкты. Мен армакчымды (**ат**)... кандьагалардым. (**Ат**)... одорлу дьерге азыраза дьякшы болор. (**Мал**)... дьяантайын талдама дьякшы азырал берип турар керек. Мен (**кеме**)... отурып (**көл**)... дьюстим. Майдын' баштапкы кюннде улус мааны тудунып (**ороом**)... басты. Мамаш октябрыяттан' ... (**пионер**) ... кечти.

88. Бу берилип турган юнгюр туюкка токтогон сестөрдөн' эн' эзо катту юндю сестөрин кубулткыштардын' ончозында столбик эдиш бичийле, кубултыгар. Онон' дымжак юндю сестөрин база эки столбик эдиш бичийле кубултыгар. Сран'ай учында **м, н, н'** буквага токтогондорын база эки столбик эдиш кубултыгар.

1. Бугул, кей, кур.
2. Куук, кююк.
3. Салам, сөлөм, таан, колон'.

Юндю буквага токтогон дьян'ыс тоолу адалгыштардын' кубулары.

Төс.	лампа	көжөгө	печка	тобого
Бер.	лампага	көжөгөгө	печкага	тобогого

89. Бичип алыгар. Беречи кубулткышта **а, о, е, ё**, юндюлерге токтоп турган адалгыштардын' алдынан' чийю тартып темдектегер. Беречи кубулткыштын' кожултазы кандый болотонун айдып беригер.

Менин' адам лампа садып алала, лампага керосин уруп салды. — Бис дьяйгыда кырга барып, колхозко аш кезиштибис. Ойрот-Туранын' школ балдары Октябрьдын' байрамында машинага отурып, кожон'ло ороомдо дюрдилер. Бис кюскюде өркөгө тузак салдыбыс. — Мен мостого туруп алып, кармакла чараган балыктар чачтым. — Арапай дьодрого чыгала, дьодро терди. Тана дезде толоного чыгып, толоно дьиди. — Энем кискеге сют уруп берди.

90. Бу эрмектерди бичип алала, **и, ы, у, ю**, база эки юнгюр табышка токтогон адалгыштардын' кожултазын чийю тартып темдектегер. Онон' **и, ы**, буквага токтогон адалгыштардын' беречи кубулткышта кожултазынын' юндю буквазы кандый боло берип турганын айдып беригер.

Мен бозуга азырал бердим. — Озо коштын' көбизин төөгө коштоп тартып туратан. Ан'чы тууга чыгып ан'дады. — Балыкчы сереге сап дьязап алды. Бис мааныга «Майдын' 1-кы кюни эзендик болзын!» — деп, лозунг белетеп алдыбыс. — Менин' акам Кызыл Черюге барды. Бис экскурсияга барып дьядарыбыста, энем шилге сют уруп берди.

91. Бу сестёргө беречи кубулткыштын' кожултазын кожуп кечюрип алыгар. Онон' ол сестёрдөн' эн' озо адалгыштардын' баштапкы дьол кубулганына кирип турганын бир столбик эдиш чыгара бичип алыгар. Ючинчи дьол кубуларына келижиш турганын, экинчи столбик эдиш чыгара бичип алыгар. «О» «Ё» юндоег токтогун адалгыштардын' кожултазындагы юндюлерин адыктап айдып беригер.

Эчки, табылгы, суу, тее, юкю, аю, тюлкю, кирее, сере, икили, куу, бозу.

92. Бу кёргюзю аайынча бойыгардын' тетрадыгарга тес ады кубулткышка, берип турган адалгыштарды кубултыгар. Онын' кийнинде олардын' кожултазынын' юндю табыштарын ла тезегенин' юндю табыштарын адыктап керюп алыгар.

Токтогоны-а, о, ё е, юнделерге болзо:

Тес.	кыра	тобого	ёркё	тере
Энч.	кыранын'			
Бер.	кырага			
Кёс.	кыраны			
Дьер.	кырада			
Чыг.	кырадан'			

93. Эки юндюге ле **ы, у, и, ю,** юндю табышка токтогон мындый адалгыштарды кубултыгар: **кёё, кижн, юкю, амыргы, айю, тее,** кожултазынын сатышка алынып алыгар.

Тес.
Энч.
Бер.
Кёс.
Дьер.
Чыг.

94. Темдектеген адалгыштарды көп тоолу эдиш, эрмектерди бичип алыгар.

Кёзнёк ач. Абранын' тегелеги. Колхозтын' туразы. Изю дьердин' ёзюми. Дьурт советтин' дьууны. Ишмекчи. Мергендючи иштеп дьат.

95. Бу эрмектерди көп тоолу эдиш ёскёртп бичип алыгар. Онон' адалгыштарын чыгара бичип, кубултыгар. Кандый дьолло кубулын дьатканын айдып беригер.

Кююк эдиш дьат. Колхозчы иштеп дьат. Аш бышты. Пионер сыбыскы ойноды. Столдын' юстюнде кннга дьадыры. Колхоз тура эдиш алды. Агаштын' бюри дьайылды.

Солумалар ла дьюзюннин' солумаларынын' кубулары.

96. Бу куучынды кычырып, эн' озо тегин солумаларды чыгара бичип алыгар. Онон' дьюзюннин' солумаларын озор колбелу болуп турган сезиле катый бичип алыгар. Солуманын' кубулткыш кожултазын дефис ажыра бичигер.

... «Мен колхозко 1929 дьылда киргем. Менин' билемнин' бастыра тоозы беш кижии. Эн' дьаан уулымнын' ады Коля. Онын' дьажы он төрт. Мен оны былтыр Новосибирске кожо алып дьургем. Ол ого дьургенде, анда кёргөн немелерди сюреем адыктап кёрюп туратан. Менде онон' ёскё анан' кичинек Миша деп база бир уулчак бар. Ол меге кожон'дор кожон'доп берип, нени ле кёргёнин куучындап турат», деп Толотой ёбёгён куучындайла, менен' мынайда сурады: «Сен кайда дьадып дьадын'? Сенин' билен' канча кижии? Сенде канча бала? Онон' ёскё мен сеге айдарым, сенен' келген письмого каруу берген эдим, сен оны алдын' ба?».

97. Эрмектерди кычырыгар. Эн' озо дьан'ыс тоолу солумаларын чыгара бичип, онон' кёп тоолу солумаларды чыгара бичип алыгар.

1. Бистин' колхозыбыстын' ады «Кызыл-Мааны». Ондо дьуртыбыстан' киргени бастыра 78 ёрёкё. Олор эмди деревнелеп дьадарын баштадылар. Ончозы туралар тудуп алган. Менин' адам ла энем фермада иштеп дьадылар. Олор бу дьыл мергендючи болдылар.

— Сенин' адын' кем?

— Менин' адым Иван.

— Слер колхозко киргенигер бе?

— Э-э киргенибис.

— Сенде ада эне бар ба?

— Бар.

— Олор нени эдип дьат?

— Олор малдын' дьаш балазын кёрюп дьадылар.

— Сен нени иштеп турун'?

— Мен орто школдо юренип турум.

2. Ёртеп суунын' кужы. Онын' эдинин' бюткен бюдюми, оны суудын' юстюне кайкалактап дьургедий эдип дьат. Сууда дьурер куштар ончозы тюней. Олордын' буттары куйругы дьаар бюткен. Сууда дьурер куштар кургак дьерге белен арып дьат. Сууга кирген кийнинде олорды слер бачым тудуп болбозыгар. Канаттары дезе сюркюшту, онын' учун олорына суу дьукпас.

98. Бичип алыгар. Точкалардын' ордына солумалардын' керектю кожулталарын тургузып туругар.

Слер... школдо канча класс?

Бис... школдо төрт класс юренип дьат.

Бис слер... мёрёй договор ийгенибис, алдыгар ба?

Бисти он... алгалы бир ай болуп калды.

Бис он... бёлюктерин юзе шююжеле, олор... юзери, дьаш мал кичееп азыраарынын' керегинде бир бёлюк кошканыбис.

Бюткен ады.

99. Бу эрмектердеги сурактардын ордына бюткен аттар тургузыгар. Сурактар аайынча кандый бюткен адын тургузарын бойыгар таап тургузыгар.

Уулчак (кандый?) чаазын алды. Юренчик бодолгоны (канайда?) бододы. Колхоз (кандый?) тура этти. (Кандый?) агашты кезерге дьарабас. Колхозтын (кандый?) малы кырдан тюшти. Сен (кандый?) ён'дю чернилала бичип дьадын. Тен'ерини (кандый?) булут бюркеди. (Кандый?) салкын сокты.

100. Бу эрмектердин бюткен адын алдынан чийю тартып темдек-төгөр.

Дьай сагышка киргени.

Соокто дьайды сананарга да дьякшы. Менин сагыжымнан бир прогулка чыкпай дьат. Эртен тура чалын ёлён'гё тюшкелекте, кейде билер билбес чык билдирип турарда, мен ак дьалан'га чыктым. Салкыннын дьараш кейи менин дьюзимге табара согуп турды. Дьайгы кюн агаш аразын ёткюре чалып турды. Сюреен дьякшы болгон. Казаннын тюбюндий кёк ён'дю тен'ери дьердин юстюне бюркелип калгандый турды. Кюннин изю чогы дьердин юстюне текши дьайыла берди. Менин алдымда ыраак дьерде, деревне ортозында дьайканып турган кемелю дьалтыркай кёл кёрюнип турды. Ёрё агаш бажында куштар эдип турды. Мен айылыма арышту дьалан'ла табара дьанып келдим.

101. Бу төмөн берилген адалгыштарга бюткен адын таап тургузыгар.

... суу	... булут
... тен'ери	... салкын
... кюн	... дьяаш
... ай	... печка
... дьай	... орын
... кыш	... ёлён'
... стол	... улак
... кёнёк	... кураган

102. Бу бюткен аттарга келижер адалгыштар таап эрмектер бюдюригер.

Эмдик ...	Карган ...
Дьорго ...	Дьяш ...
Сюзеген ...	Уккур ...
Кожон'чы ...	Казыр ...
Каран'уй ...	Тудаган ...
Курч ...	Моко ...

Керектү сестери: тай, тюн, киж, уй, ёбёгён, бала, ийт, ан', кулак, кёс, бычак.

103. Бу берилген бюткөн аттарды качественный эдиш, эрмектер бюдюригер.

Кёргю зю: Ол оорыйла чырайы куп-куу болуп калды.

Кара, сары, куу, кёк, дьяан, дьоон, кара, дьялбак, килён'.

104. Бу эрмектерден' бюткөн аттарын чыгара бичип алыгар.

Кюс салар аш. Чёлдин' дьери. Оору киж. Колхозтын' базары. Кёк курт. Терен' колодец. Ёмёлю иш. Кызыл мааны. Совет дьян'. Совет башкару. Партийный иш.

Мергендючи бригада. Ташту суу.

Дьен'ил иш. Амтанду курсак.

Дьяраш кожон'. Дьялакай киж.

Глаголдор.

105. Дьуруктарды кёрюп, онын' канайыш нени эдии турганын бичигер.

106. Куучынды бичип алыгар. Ошон' глаголдорун алдынан' чийю тар-тыш темдектегер.

Советтер.

Бистин' талабысты озо буржуйлар, помещиктер ле кулактар башкарган. Олорго абыстар камдар болушкан. Октябрьский революцияда коммунист партияга баштадып колкючиледькандар дьян'ды бойынын' колына алды. Эмди бистин' талабысты Советтер башкарып дьат. Советтерге дьян'ыс ла колкючтюлерди тудуп дьат. Кулактарды, абыстарды ла буржуйларды бис Советке дьууктатпай дьадыбыс. Олор бистин' ёштюлерибис, биске каршу сананып дьат. Советтерди коммунист партия баштап дьат.

107. Бичип точкалардын' ордына глаголдор тургузыгар.

Колхозтор.

Озо крестьяндар коомой... Олорды буржуйлар, помещиктер, кулак-байлар... Совет дьян' тужунда олордын' дьадыны... Крестьяндар оок чачылган хозяйствозынан' айрылып, дьяан ёмёлик хозяйстволу... Башкаруу колхозторго... Ол колхозторго машиналар, тракторлор... Эмди крестьяндар дьякшы дьюрюмдю.

Керектю ёстёри: Дьаткан, тоногон, дьяранды, бирикти, болужып дьат, берип дьат, болды.

108. Бичип турала, глаголдорго точкалардын' ордына адалгыштар тургузыгар.

Аркада... эдип дьат. — Айылдын'... чёйилип дьат. Турада лампанын'... кюйюп дьат. Бис кече... юренгенибис. — СССР-ды Кызыл Черю коруп дьат. Сууда... дьюрюп дьат. Тен'ериде... дьялып дьат.

Дьяскыда... кайылып дьат... чечектеп дьат... ат азырал дьат.

109. Эрмектерди бичип көп тоолу глаголдорды алдынан чийю тартып темдектегер, ошон олордын кожулталарын адыктагар.

Бис школдо юренип дьадыбыс. — Мен кече дьуунда болдым. — Анчы ла Анна база дьуунда болдылар. — Биске коштой дьаткан школдон мергендю бригада келди. Ол бригагада 14 бала. Олор биске айылдап келдилер. Бис олорды уткуп алдыбыс. — Бис клубка ойындар тургустыбыс. — Колхозтын уйлары дьылу кажаганда туруп дьадылар. — Балдар дьилектеп барып дьадылар. Доктор улусты эмдеп дьат. — Эртен бистин класс МТС-ка барар болды. — Бис анда трактордон ёскё дё машиналар кёрёрибис.

Дьакылта кеберлю глагол.

110. а) Бичип алыгар. Дьакылта кеберлю глаголдордын алдынан чийю эдип, темдектеп алыгар.

б) Алдында чийю эдип темдектеп салган глаголдорды столбик эдип башка бичийле, ол ок глаголдорды келер, тургуза ёйдин эдип кубултыгар.

Садтарга кор дьетирер курт коныстарла дьен'ижер керек. Агаштардын кургак корболорын бастыразын ёскюрерин дьарык — тежик дьерлерин бастыра дьаап, балкашла ак черетле шыбап салыгар.

Щелкопрядтар деп курттардын уязын чебер тудугар.

Корболордон узун тумчукту конысты тюжюре силкигер. Садтарда кучыяктардын уяларын дьазап сал. Кор дьетирер курт-коныстарла дьен'ижер аайын бичиктерден кычырыгар. Бу ишке белетенер керек.

111. База андый ок иш.

Такааларды кыш ёйинде кёрюп азырайтан кереги.

Такааларды ашла картошколо база ёскёдё курсакла азыраар. Такаалар аруланып алзындар деп, дьадатан дьерине кюлдю кайырчак тургузып салыгар. Кайырчакка кумак уругар, ого дьаба оогош таштар кожугар.

Такааларды ашла кортошколо база ёскёдё курсакла азраарга керек. Ёлён'ди изю сууга дьибиделе, картошконы кайнадала огоштоп кертип беригер. Андый курсактан такаалар дьымырткаларды артыктап салар. Такаалар кюннюн сайын сёёк — таягын, ийде — кючин тыныдып турзын деп, полдон дьарым метр кирези ёрё тазыл азырал илип салыгар. Ол илип салган азыралга дьедерге такаалар калып, эттерин изидип турар. Ичтен сууды кюннюн сайын селип дьан'ыртып турарга ундубагар.

112. Бу дьан'ыс тоолу дьакылта кеберлю глаголдорды көп тоого кубултыш, бичип алыгар.

Отур — отурыгар, тур ... ташта ...
Белете... бар... кий... чеч...
кес... сюрт... каткыр... ыйла...

113. Столбиктерди экилезин бичип алыгар. Точкалар ордына келижер дыакылта кеберлю глаголдор бичигер.

Акчаны ооктоп сал. Мылтыкты.	Атты ...
Мячикти меге ташта.	Барып суу ...
Маскала сок.	Көзнөкти ...
Баланы соодот.	Кургак одын ...
Кургак будактарды кес.	Дьян'ы чамчаны ...
Эртен тура кел.	Бу письмоны ...
Кожо бар.	

114. Дьартап билер керегинин' задачазы (шин'жююдин' задачазы).

а) Бу төмөн берилген глаголдордын' дьян'ыс тоолу, көп тоолу дыакылта кеберлю глаголдор эдиш бичип алыгар.

Таштап туру. Белетеп дьат. Туруп дьат. Кезип дьат. Дьиш отуру. Сюртүп дьат.

б) Дьян'ыс тоолу экишчи, дьюзюннин' глаголдорына кубултып бичип алыгар.

Кычырып дьадылар, бичип отурулар, белетеп отурулар. Көрюп турулар, угуп дьадылар. Юренип дьадылар, иштенип турулар, кийинип дьадылар.

115. Кычырыгар. Дыакылта кеберлю глаголдорды чыгара бичип алыгар. Тегин дыакылта глаголго кожулган, дьюзюндердин' дыакылта кожулталарын темдектеш дьюзюнин айдыш беригер.

1. Кюрен' адым отозын.
Мен бойым амырайын.
Колхоз дьюрттын' ёштюзиле,
Кююн-кайралы дьок дьен'ижейин.
2. Угубыс башка дебейли,
Биригип кожо иштейли.
Ижибис бюткенче таштабайлы,
Карын тын'ыда кендюктирели.
3. Кобы дьердин' ёлөн'ин.
Ёйи дьетсе чабыгар.
Төрёл — колхоз дьуртыбыста,
Кулак табылза сюрюгер.
4. Мен сего сюрекей дьакшы иштейин,
Ижин'ди кичеенип бюдюрейин.
Иштеген дьалым учун,
Ман'дайын'а юч катап чертейин.

116. Тегин дыакылта кеберлю глаголдорды эн' озо дьян'ыс тоолу дьюзюндердин' дыакылта кожултазын, ошон' көп тоолу дьюзюнин' дыакылта кожултазын кожуп кубултыгар.

Кёргюзю:

Дь. тоо.

- 1 дь. иште—йин
- 2 « иште—зен'
- 3 « иште—зин'

К. тоо.

- 1 дь. иште—рибис
- 2 « иште—гер
- 3 « иште—зиндер.

Иште, тут, ук, ал, бичи, кычыгар, ойно, мёрёйлөш.

Глаголдордын' ёйлёри.

117. Бу берилгенинен' тургуза ёйдин' глаголдорын чыгара бичип алыгар.

Бистин' колхозто сад, огород, бар болуп дьат. Огородто, свекла, капуста, морковь, онон' до ёскё кёп немелер отургузып дьат. Мен Колхозымнын' иштеринде болужып, иштежип дьадым. Адам ла энем база кичеенип иштеп дьадылар.

118. База андый ок иш. Дье чыгара бичип алган тургуза ёйдёгг туюк табышка токтогон глаголдордо, дьакылта кеберлю глаголго кандый кожулта кожулган? Юндю табышка токтогон глаголдорго кандый кожулта кожулган? Айдын беригер.

Дьайгыда.

Кюн изидип дьат. Арыш аш дьайканып туру. Ёлён' кёгерип дьат. Дьюзюн-дьуюр чечектер кёрюнип дьат. Ёлён' чаап дьадылар. Дьилектеп дьуюрүп дьат. Абралар калырап дьат. Малдар акта отоп дьадылар. Балдар сууга кирип дьадылар. Агаш ортозында дьюзюн-дьуюр куштардын' юни угулып дьат.

119. Бу берилген дьакылта кеберлю глаголдорды дьан'ыс тоодо ло жёп тоодо дьюзюн кожулталарын кожуп бичип алыгар.

Кёргюзю:

Барып дьадым
Барып дьадын'
Барып дьат

Барып дьадыбыс
Барып дьадыгар
Барып дьадылар.

120. Бу дьакылта кеберлю глаголдорды ёткён ёйдин' эдин кубылытыгар.

Кычыр, бичи, жеч, мёрёйлөш, дьуу, тут, кыр, каар, шч, кыйыгыр.

121. Бичип турала, юч точканын' ордына керекто буквазын тургузыгар.

1. Дьегип салган аттар калтырап туру... лар.
2. Тен'еридеги дьылдыстар дьюзюн-дьуюр кёп дьуруктарга тюн'ей суркуражып, ойноп тургандый кёрюнд... лер.
3. Кюнчыгыш дьанынан' соок эзин согул ийд...
4. Кара кёк кыр кёрюнип тур...ы. Онын' ары дьанынан' кюн дьан'ыла кёрюнип кел...и.
5. Улачы коштогон юч адын туранын' дьанына токтот...ы.
6. Талайдын' толкулары тюрюлип дьат...ы.
7. Чокыр чамчалу кижжи кемеден' чык...ы.

8. Туранын' эжигинде чокыр чамчалу бала тур...

9. Бистин' класс төртинчи классла мөрөйлөйк...

10. Колхозчылар кыра ижине чык.. ылар.

122. Ёткён ёйдин' глаголдордын дыюзюн кожулталарыла дыан'ыс тооло база кёп тооло кубултыгар.

Дь. тоо.

К. тоо.

1-кы дыюзюн **бардым**

бардыбыс

2-чи дыюзюн **бардын'**

бардыгар

3-чи дыюзюн **барды**

бардылар

123. Берилип турган глаголдорды ёткён ёйгё дыюзюн кожулталарыла дыан'ыс тооло, база кёп тооло кубултып, кёргозю аайынча эрмектер бюдюрөгөр.

Кёргюзю: **Ач—Мен эжик ачтым. Сен эжик ачтын'. Ол эжик ачты. Бис эжик ачтыбыс. Слер эжик ачтыгар. Олор эжик ачтылар.**

Ач, дыап, бол, кёр, тургус, азыра, сура, бичи ойно, дыюгюр.

124. Бу берилген примерден' юндю ле туюк табышка токтогон глаголдорго келер ёйдин' кожулар кожулталарын адьаарып кёрюп алыгар.

анда — **ар**

ажан — **ар**

ээрте — **р**

кетен — **ер**

токто — **ор**

тоголон — **ор**

кёктё — **ёр**

кёктён — **ёр**

сакы — **ыр**

125. Бу берилген дыакылта кеберлю глаголдорды келер ёйдин' глаголы эдиш кубултыгар.

бар, кел, кыр, ары, коры, кир, ото, кёктё, дыи, ойно, киле.

126. Бу эрмектерди кычырып, дефистин' ордына келер ёйдин' кожултазын тургузыгар.

Тийин' ёйи дыедип келзе, ан'чылар ан'дап атан... Дьас дыедип келзе, балдар базала ёркёлё... Дьай келзе, дыердин' юсти чечекле тол... Сенин' адын' ол немеден' юркю... Коля дыааназа, Кызыл Черюге барып, төрёл ороонын коры... Эн'ир кирип келзе, бёрюлер базала улу... Кандый да кижиды дьаш тужунда ойно... ,

127. Бичип дыадала, келер ёйдин' глаголдорын, дыюзюн кожулталарыла кубуларын адьаарып кёрюп алыгар.

Дь. тоо

К. тоо

К. тоо

К. тоо

1-кы дь. **барарым**

барарыбыс

иштеерим

иштеерибис

2-чи дь. **барарын'**

барарыгар

иштеерин'

иштееригер

3-чи дь. **барар**

барарлар

иштеер

иштеерлер

128. Бу берилген дыакылта кеберди келер ёйдин' глаголдорын эделе, дыюзюн кожулталарыла кубултып алыгар.

ан'да, ойно, коры, юле, ушту, ээчи, ёркёлё, юркю.

Керексинбес глагол.

129. Бу эрмектерди кычырала, олордон' эн' озо тегин кеберлю глаголдорун чыгара бичип алыгар. Ошон' керексинбес кеберлюлерин чыгара бичип алыгар.

Мен эртен тийин'деерге барып дьадым. Ан'чы, мен бу дьыл кузуктаарга барбасым деди. Юренчиктер урогын кичееп юренип дьадылар. Бу кюн мен ан'дап барбадым. Эрке бу кюн тетрадь карандаш садып алды. Колхозтын' ижи там дьаранып, ёзюп, ён'жюп дьат.

Мен кечеги кюнде атты тападым.

130. Бу темён берилген статьядан' тегин кеберлю глаголдорды табала, чыгара бичип алыгар.

Бир кюн эртен тура эрте, Петровнанын' чеденинен' кучьяктар тударга келдим. Дье кызыл тёштю дьараш кучьяктар мени сезеле, менин' салган тузатыма кирбей турдылар: бойлорынын' кеен дьаражын меге кёргюзерге турган чылап, олор мён'юн дьайып салагандый дьерле, дьараштыра дьорголожып турдылар. Ошон' калын' кар дьапшынган, агаштардын' будактарына учкулап чыгып, тюрю чечектин' бойы чылап дьапшынган карды агаштан' тёгюп, дьайканып отурдылар. Оны кёрёргё сюрееен соотту неме болды. Дье ондый да болзо, бирюзинде тудуп болбогонуна, кижичи канайып ачынбас.

131. Бу тегин кеберлю глаголду эрмектерди бичип алала, олордын' ордына кёргюзю аайынча керексинбес кебер глаголду эрмектер эдил бичигер.

К ё р г ю з ю: Мен ойноп дьадым. Мен ойнобосым.

- 1) Мен кинога барып дьадым.
- 2) Мен эртен айлымда болорым.
- 3) адучы, сен барала книга аларын'.
- 4) Юренчик дьараш бичип дьат.
- 5) Мен сон'зун Новосибирскте конорым.
- 6) Ишмекчилер дьуун эдил дьат.
- 7) Малды экелип дьат.
- 8) Койлорды кырда кюзедип дьат.
- 9) Балдар дьайгыда сууга кирип дьат.

132. Эмди бойыгар тегин база керексинбес глаголдорды таап алала, эрмектер эдил, бичип алыгар.

Интернациональный ла орус тилден' кирген сёстёр.

133. Бу куучынды кычырала, орус тилден' кирген сёстёрди чыгара бичип алала, ол сёстёрдин' тазылын айдып беригер.

«...Дьурт хозяйстводо тен'ис болгон, алдынан' дьаткан оогош, уян техникалу, кулактарга бастырып турган, крестьян хозяйство-лордын' ордына, эмди бисте бастыразын бириктирген колхозтор

ло совхозтор системалу, бастыра телекейде эн' дьаан, машиналу, дьян'ы техникала дьепсенген производство бар. Бастыразына дьарт, кулактарды дьурт-хозяйстводо дьок эткени, оогош алдынан дьаткан орто чактардагы сон'догон техникалу крестьяндардын' хозяйствавлорынын' учуры десе эмди ас.

Дьуртхозяйстводо кыра салып турган дьянынан' кёрёр болзо, онын' юлюзи 2—3 проценттен' кёп эмес. Эмди колхозтордын' колында 5 миллион 700 мун' ат кючтю 316 мун' таркторлор бар, совхозторло дьяба бодозо 7 миллион 580 мун' кючтю 400 мун'нан' артык тракторлор барын темдектебеске дьярабас.

Орооныбыста товар садуны алза, кодьойымдарды спекулянттарды бастыразын мунан' торт дьок эткен. Эмди бастыра товар садуузы госуударствонын', кооперациянын' ла колхозтордын' колында. Дьян'ы советтин' садузы, спекулянттар дьоктон, саду капиталисттер дьоктон' саду ёзюп дьяйылды.

Онойткондо, бастыра албатынын' хозяйствавында социалистический системанын' дьен'ип алганы дьарт болуп дьат».

Сталин «СССР Конституциязынын' проекти керегинде докладдын'».

134. Бу берилген адалгыштарды кёп тоолу эдип кожулталар кожуп, эрмектер бюдюретер. Кожултазы кандый туюктан' башталып дьатканын айдыш беригер.

Колхоз, совхоз, клуб, кооператив, завод, взвод, ёж.

135. Бу берилгеннен' кижинин' фамилияларына база кёп тоонун' кожулталарын кожуп, кубултыгар.

Иванов, Петров, Васильев, Попов, Григорьев, Корчуганов.

136. Эмди бу алтай улустын' «В» табышка токтогон фамилияларын кёп тоого кубултыгар.

Кыдрашев, Майманов, Иркитов, Меркитов, Урулов, Куранов.

137. Бу берилген сестёрди кубулткыштарга кубултала, олардын' кажыла кубулткыш кожултазы кандый туюк табыштан' башталып дьатканын айдыш беригер.

Колхоз, педагог, кооператив, завод, ёж, Иванов, Кожытов.

138. Бу берилген сестёргё дьян'ыс тоолу ла кёп тоолу дьюзюндердин' кожулталарын кожоло, олардын' учындагы тунгак туюктар камайыш барып дьатканын айдыш беригер.

час, силос, башмак, мак, билет, хомут.

А дьяру: Дье бу эжерлю тунгак туюктарга токтогон сестёрдин' кезигинде эжерлю тунгак бойынын' юнгюр туюгына кёчпёйтёнин ундубагар. Темдектезе: классым, морс, серп. Нёнин' учун десе, олардын' учунда эки тунгак табыш коштой туруп дьат.

Юренгенин катап ёдёри.

139. Бу куучынды бичиш алыгар. Онон' эжерлю тунгак туюктарды алдынан' чийю тартыш темдектегер.

Стахановчылардын' ла колхозчы юй улустардын' с'езд дьууны.

Ойрот-Турада, ойын кёрёр дьаан «Театр» деп туранын' ороом дьанындагы стеназында, «Мында ойрот областьтын' стахановчы, база «Социалистический хозяйствозындагы мергендючи стахановчыларга большевистский кюндюлю уткуул!» деп лозунг турды. Дьуунга бастыра, аймактардан' стахановчылар келгиледи. Анда стахановчылардын' методун тутагы дьогынан' ёткюрп, дьурт-хозяйствоны кёдюрп, колхозторды тын'ыдып, бай-кулакка, онын' тазыл-тамырала тартыжарын тын'ыдар керегин куучындадылар.

140. Куучынды бичип алыгар. Онон' эжерлю юнгор туюктарды, алдынан' чийю тартып, темдектеп алыгар.

Сталин.

Сталин — озодон' бери большевик-революционер. Ол Улу Лениннин' эн' артык юренчиги ле нёкёри.

Сталиннин' адазы ёдюк кёктёер фабрикада ишмекчи-сапожник болгон. Сталин Ленинле кожо, помещиктерле, капиталисттерле узак тартышкан. Онын' керегиниде ол кёп катап тюргеге отургыстырып, ссылкага ийдиртип, туратан болгон.

Нёк. Сталин эмди Лениннин' керегин улалтып дьат. Ишмекчи ле колхозчыларды дьакшы дьюрюмге, дьолынан' кыйбай апарып дьат. Нёк. Сталин — партиянын' улу башчызы.

Бистин' улу башчыбыс нёкёр Сталин эзендик болзын!

141. Куучынды билип алыгар. Эжерлю тунгак туюк эжерине солуна берген сестёрди чыгара бичийле, одожына ол сестин' тезегезин кёргюзю аайынча бичип туругар.

Кёр г ю з ю: кап — кабын.

Бистин' Ойротский автономный область 1922 дьылда тэзёлгөн. Совет башкару колкючиледьаткандардын' учун туружып дьат. Колкючиледьаткандар эмди ончозына дьуук колхозторго биригип алды.

— Олор эмди **мөрөйлөжип** иштеп дьат. Кандыйла ижин чон' эдип аларга кичееп дьат. Мал-ажын кичееп, тутагы дьок эдери-не кичеенип дьат. Колхозчылардын' дьадыны дьаранды.

142. Эрмектерди бичип, юнгюр туюкка токтогон, энчилечи кубулткышта турган адалгыштардын' кожултазын чийю тартып темдектөгөр. Тунгак туюкка токтогон адалгыштарды чыгара бичип алыгар.

Школдын' балдары колхозтын' ижине болужып дьат. — Олор малдын' дьаш балазын азыраарына болужып дьат. — Колхоз дьаскы компаниязына озо ажындыра беленденип алган. — Атарын дьастын' ижине белетеп, дьакшы азыралга тургускан. — Кыранын' ижин колхоз эрте бюдюрерге дьеп чыгарды.

143. Эрмектерди бичип, юнгюр туюкка токтогон чыгытту кубулткышта турган адалгыш сестёрдин' кожулталарын чийю тартып темдектөгөр. Тунгак туюкка токтогон адалгыштарды чыгара бичип алыгар.

Дьыштын' кузугы бу дьыл тын' бюткен. Колхозтор дьыштан' кеп кузук иштеп алдылар. — Мен Дьаш-Турадаң' Новосибирскке дьетире керепле бардым. Новосибирсктен' ойто поездде келдим. — Тан'кы ла аракыдан' кижжи оору табар. — Малды кичееп азыраза, малдан' алар астамы кептөп турар учурлу.

144. Бичип алыгар. Эп' озо туюкка токтогон энчилечи кубулткышта турган дьан'ыс тоолу адалгыштарды чыгара бичип алыгар. Онын' кийинде чыгытту, кубулткыштагызын чыгара бичип алыгар.

Кюннин' чогы кандый ла ёзюмге керектю болор учурлу. — Мергендючинин' ады-чуу качанда болзо, улуска упулар. — Агаштын' тузазы кеп.

Агаштан' кижжи нени ле эдип дьат. Малдын' тузазы база кеп, койдон' тюк алар. — Онын' тюгинен' кийис, чепкен эдип дьат. — Малдын' терезинен' ёдюк кектөп дьат. — Мен юредючиден' тетрадь карандаш сурап алдым. — Бала кёзнёктөн' кёрюп отуру. Адам Кадыннан' бел тудуп алды.

145. База 144 дегизиндий ок иш.

Туранын' ичине дьан'ы кей соктурып турар керек. — Кыштын' соок кюндеринде тышкары терлю чыкпас керек. — Бригадирдин' ижи сюрееп карууна турар керек болуп дьат. — Колхозтон' кулактардын' артып калган тазыл тамырын чыгара сюрюп саларыбыс. Карагайдын', чибинин', мёштин' бюри кышкыда кёк туруп калатан. — Бу кюн, юй улустын' дьууны болды. Олордын' дьуунында яслянын' керегин шююштилер. — Школдын' балдары экскурсияга барып дьат. — Спектакль ойыннан' озо, юредючи ойыннын' учурын айдып берди. Дьердин' силкингенине кеп деревнелер ле городтор юрелип дьат.

146. Бичип алыгар. Онон' юнгюр туюкка токтогон адалгыштардын' энчилечи кубушткышта турганын чийю тартып темдектегер. Юндю табышка токтогон адалгыштардын' энчилечи кубушткышка турганын чыгара бичип алала, кожултазынын' алдынан' чийю тартып темдектегер. Олордын' кожултазынын' башказы незинде болуп турганын айдып беригер.

Бистин' стенгазетанын' ады «Дьян'ы-Дьяол». — Бистин' деревнинин' ады Онгудай. — Бистин' Онгудай Урсулдын' дьяказында туруп дьат. — Теерменнин' буугында балдар сууга кирип дьат. — Мен агрономнын' докладын уктым.

Ол малдын' азыралы керегинде куучындады. — Метронын' мергендючилерине уткуул сёс! — Школдын' балдары МОПР-дын' ОСО-нын' ижин дьярандырар керек. — Москванын' метрополи-тени кыска ёйдё бюдюп калган. — Кызыл Черюнин' башчызы нёк. Ворошилов.

147. Куучынды бичип, кашеуда турган сёстёрди шююлте айынча келижер кубушткыштын' кожултазын кожуп кубуштгып бичигер. Ол сёстёрдин' юстюне кубушткыштарынын' баш буьваларын тургузыгар.

Стенгазета.

Бистин' класс стенгазета чыгарып дьат. Ол (стенгазета) бис бойыбыстын' ижибис керегинде бичип дьядыбыс. Кечеги кюнде чыккан (номер) эн' артык деген мерген юренип дьаткан балдарды мактап, бичип салган. (Стенгазет) бис бойыбыстын' тутагыбысты дьоголтып дьядыбыс. (Стенгазет) дьуруктарын, анчадала баштак балдарды сран'ай каткынчылуу эдип, дьурап салган. Балдар (урок) божогондо ло стен (стенгазет) барып кычырып турат.

148. База 147-чи номерде иштий ок.

Бешдылдык.

Бис ючинчи (бешдылдык) бюдюрип дьядыбыс. (Бешдылдык) дьен'юлери, бистин' ёштюлерибисти токунатпай дьат. Ючинчи (бешдылдык) бюдюрип алган дьен'юлерибисти керюп, бастыра телекей юстюнин' капиталисттери кюйюнип эрмектери юзюлбей дьат. Олор (бешдылдык) тутак эдип болор аргазы дьок отурып дьат. Бис бойыбыстын' (бешдылдыгыбыс ла) олорды туй чаап дьядыбыс.

149. Куучынды бичип алыгар. Дьетиере бичилбей, учына точка тургускан сёстёргё, келижиш турган кубушткыштын' кожултазын бичип салыгар.

Челюскиндердин' улу дьорыгы.

Челюскин деп кереп (Ленинград) ... Тюндюк Тала ... Тоштен'изи ажыра Владивосток дьяар барып дьаткан. Экспедиция ... начальниги — Шмидт деп профессор болгон. Кереп... ка-

питаны нёк. Воронин болгон. Кереп тоштор... ойо дыштырала чён'гён: Челюскиндер тош... чыгып алгандар. Олор тош... юстюнде 2 ай дьаткандар. Олорды бистин' дьакшы Молоков, Леваневский, Доронин, Ляпидевский, Каманин, Слепнев, ла Водопьянов деп летчиктер аргадап алып чыгарган... Совет башкару, ол летчиктерди Совет Союзынын' герой болгон адын берген. Челюскиндердин' ончозына ордендарла награда берген.

150. Куучынды бичип, глагол сөстөрүн алдынан' чийю тартып темдектеп алыгар.

Малдын' кийнинен' дьюрери.

Малдын' угын дьарандырып аларын кичеер керек. Малдын' кийнинен' кичееп кёрюп турар учурлу. Онын' дьиир азыралы; ару суу, ару азырал, база алдына төжөйтөн дьан'ы — дьакшы төжөнчик керек. Малдын' туратан кажаганын дьакшы дьылу эдер учурлу.

Кыштын' ейинде, малдын' дьаш балдарын, анчадала кичееп кёрюп азырап турары керектю болуп дьат. Дьан'ысла кичееп, кийнинен' дьюрюп дьакшы азыразабыс, бистин' малыбыс дьаранар.

151. База 150-чи номердегидий ок иш.

Куштар дьедип келди.

Дьастын' кюндери дьедип келди. Кюннин' чогы там ла изип турат. Келер куштар учуп келип турар болды. Баарчыктар учуп келген ээлер болуп, уяларын эрчимдю дьазап турат.

Агаштардын' ортозыла дьюзюн-дьуюр куштардын' табыжына тындана берген немедий болды. Куштар уя тартарга агаштардын' дьаш бюрлерин сындырып турат. Анчадала тын'ыда карый берген кайын'дарга дьедижип турат.

152. Куучынды кычырала, турпуза ейдин' глаголын чыгара бичип алыгар.

Агаш аразында.

Агаш аразында дьюзюн-дьуюр куштар дьуртап дьат. Олор ончозы бойындыынча кожон'доп дьат. Кюртюк кюлюреп дьат, сымдалар сыгырып дьат, дьалан'нын' кейик кююлелери кюлюрежип дьат. Кююктер дьын'кылдада кююктеп дьат. Томырткалар токылдадып дьат. Кезик кён'дөйлю агаштардын' кён'дөйине куштар уя тартып, дьмыртка салып, бала базып дьат.

153. Куучынды бичип алала, турпуза ейдеги глаголдорун алдынан' чийю тартып темдектейле, өткөн ейдин' глаголдорун чыгара бичип алыгар. Онон' турпуза ейдин' ле өткөн ейдин' кожулталарын тюндөштирип, айдып беригер.

Н. К. Крупскаянын' письмозы.

Надежда Константиновна Крупская бастыра пионерлерге письмо бичиген. Ол письмозында, ол дьаан балдар дьаш балдарла канайда дьуретенин айткан. Надежда Константиновна ол бичиген письмозына омордын' кёп тоолу карууларын алган. Омордын' бирюзи бу:

Кюндюлю Надежда Константиновна! Бис слердин' письмогорды дьилбиркеп, кичеенип кычырдыбыс. Бис тёртинчи класста юренип дьадыбыс. Бис ончобыс пионерлер, отрядыбысла дьакшы кичеенип, иштеп дьадыбыс. Кичинек дьаштулардын' кююнн дьандырбай, оморды белетеп пионерге кёчюрерге кожо иштеп юредип дьадыбыс. (Слердин' письмогорды кычырып шюшкен кийнинде, бистин' алынып турган буучабыс мындый: мынан' ары кичинек дьаштуларды юредип аларына там тын'ыда кичеенип, омордын' ортозында бойыбысты дьакшы дьозокту пионер болуп турганыбысты кёргюзерибис.

154. Куучынды кычырала, келетен ёйдин' глаголдорын чыгара бичип, жокулгаларын чийю тартыш темдектөп алыгар.

Колхозтын' кыра ижи.

Кажы ла колхозчы кыра ижине белен болор учурлу. Юренди арутап сорттоп салган болор керек. Машиналарды ла кыра ижинин' неле дьепселдерин шыраан'кайланып кёрюп салган болор учурлу. Конюшняда аттардын' кийнинен' дьурер ишти кёрюмдьилию эдип тёзёер керек. Кызыл толуктарда кыра ижиндеги кижы кычырар кннгаларды кычырып турар эдип, иш ёткюрер керек. Иш ончозында кёп, дье колхозчылардын' аргалу — культурный дьадыны онон' камаанду болуп дьат. Колхозчы! Мындый керекти ундуба: кыраны канча ла кирелю кичееп, оны чон' этсен', тюжюмин онойып ок кёп аларын'.

155. Куучынды бичип, куучыннын' ичинде адалгыш сёстёрди, оморго колболу болуп турган бюткен адыла кожо чыгара бичип алыгар.

Аяс соок кюн турды. Тюште кюннин' чогына кар кайылып турды. Тюнде соок дьети градуска дьедип турды. Онын' кийнинде кенетийин дьылу салкын сокты, дьаан дьаш дьаады, дьаарда юч кюн, юч тюнге чыгара дьаады. Туман дьердин' юстюн юзе бюркеп ийди. Суунын' тожы дьызырап оодылды. Суу дьарыктар сайын кюркюрееде ага берди. Ючинчи кюнннде эн'ирде булуттар юзюктелген дьерден' тен'ери кёгёрё кёрюне берди. Эртен тура дьаркынду кюннин' чогына, дьукачак тош тургузала кайыла берди. Кюннин' дьылу чогына, дьер, тумантып кургай берди. Дьаш ёлөн' кёгёрё берди. Кайын'нын' дьыды дьайылды. Чечектерде дье адарулар кын'ылажа берди. Куштардын' эдип турган юндери юн алыжып турды. Чын ла дьас дьедип келди.

156. Эрмектерди бичип, тургузар дьерлерине керектю токтой тюжер темдектерин тургузыгар.

Бистин' дьен' дирбес төрөл Кызыл Черюбис эзендик болзын! СССР-да албатынын' карындаш болуп турган союзы эзендик болзын!

Кызыл Черю кемнин' учун туруп дьат.

— Кызыл Черю колкючиледьаткан албатынын' учун туруп дьат.

157. База 156-чы номерде иштиЙ ок иш.

Кирлю, Чочкого дьарады.

Кирлюге кас айтты:

— Бу сен барып дьунунып алган болзон' кайдат. Кирлюге өртөк айтты:

— Сени кёрөргө дө дьескинчилю.

Чочко каткырып, чилекейине карылып айтты:

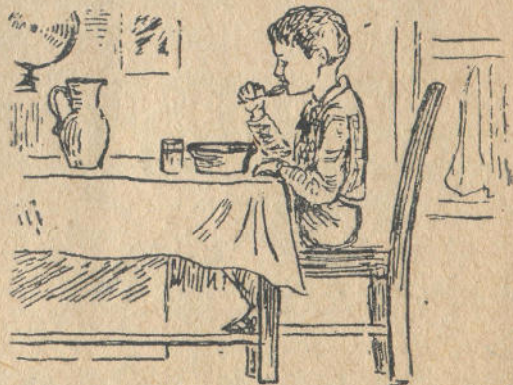
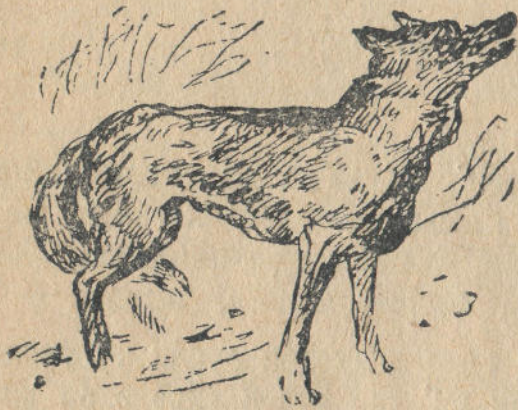
— Бу уулчак меге сюреен дьарады.

158. База 157-чи номердеги иштиЙ ок иш.

Кюн дылай берди туранын' юстюнен' онойдо ло тамчылажа берди дьалан'нын' кары там ла астап кайылды ёлөн' кёгөрип чечектенип келди балдар оны кёрюп ийеле, «чечектер—чечектер!»— деп кыйыгрышты. «Дьай дьедип келген эмтир ийне», дешти.

159. Дьуруктардын' кажызына ла нени эдип дьат деп сурак тургузала карун бичигер. Оноп' ол каруу сёзигерди эн' озо ёткөн ёйдө эдип кубултып бичигер. Сран'ай учында келетен ёйдө эдип кубултып бичигер.

ЮРЕДЮЧИГЕ

Грамматиканын' кажы бир терминдерин табарга кюч болуп турган керегинде, Областын' терминологический комиссиязынын' тургускан терминдери берилип дьат:

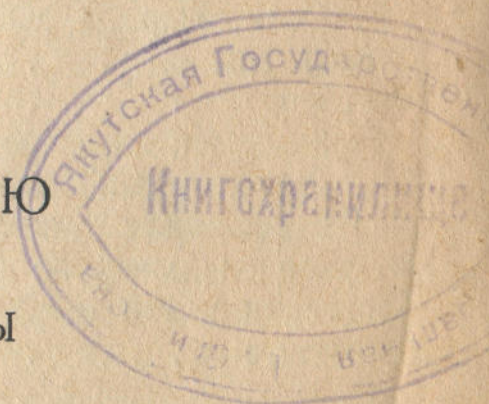
1. Эрмек — предложение
2. Суракту эрмек — вопросительное предложение.
3. Кыйгылту эрмек — восклицательное предложение
4. Табылту эрмек — повествовательное предложение
5. Тазыл — корень
6. Кожулта — окончание
7. Баштачы — подлежащее
8. Айдылганы — сказуемое
9. Дьартачы сестёр — пояснительные слова
10. Табыш — звук
11. Юндю табыш — гласный звук
12. Туюк табыш — согласный звук
13. Катү юндю табыш — твердый гласный звук
14. Дьымжак юндю табыш — мягкий гласный звук
15. Юнгюр туюк табыш — звонкий согласный звук
16. Тунгак туюк табыш — глухой согласный звук
17. Юлюзи — часть
18. Эрмектин' юлюлери — части речи
19. Адалгыш — существительное
20. Дьан'ыс тоолу — единственное число
21. Кёп тоолу — множественное число
22. Кубулткыш — падеж
23. Кубултары — склонение
24. Тёс ады — именительный
25. Энчилечи — притяжательный
26. Беречи — дательный
27. Кестёчи — винительный
28. Дьерлечи — местный
29. Чыгытту — исходный
30. Солума — местоимение
31. Дьюзюннин' сольмалары — личное местоимение
32. Бюткен ады — прилагательное
33. Глагол — глагол
34. Эдилери — действие
35. Тургуза ей — настоящее время
36. Келетен ей — будущее время
37. Ёткён ей — прошедшее время.
38. Дьакылта кеберлю глагол — глагол повелительной формы
39. Керексинбес глагол — отрицательный глагол.
40. Кычыру эрмек — обращение
41. Эрмектин' уктал сестери — однородные члены предложения

42. Колболу эрмек — сложное предложение
43. Чике куучын — прямая речь.
44. Тоолор ады — числительное
45. Кубулбастар — наречие
46. Мензилю солума — притяжательное местоимение
47. Эрен'истер — причастие.
48. Улантылар — послелоги
49. Колбучылар — союзы
50. Кашсу — скобка

БАЖАЛЫКТАРЫ.

1-кы ла 2-чи Класстарда юренгенин эске алынары	3
3-чи класстын' юредюне	11
Эрмек ичинде сестёрдин колболу болоры	11
Баштачы айдылган ла дьартачы сестёр	12
Сестин' тазылы ла кожултазы	13
Адалгыш	15
Кеп тоолу адалгыштар	16
Юнгюр ле туюк тунгакка токтогон адалгыштардын' кубулары	18
Энчилечи кубулткышта тунгак туюкка токтогон дьан'ыс тоолу юндю табыжы дьымжак ла кату адалгыштар	18
Энчилечи кубулткышта тунгак туюкка токтогон дьан'ыс тоолу адалгыштар	19
Чыгытту кубулткышта юнгюр ле тунгак туюкка токтогон юндю табыжы кату ла дьымжак дьан'ыс тоолу адалгыштар	20
Беречи кубулткышта турган дьан'ыс тоолу юнгюр ле тунгак туюкка токтогон адалгыштар	21
Кестечи кубулткышта дьан'ыс тоолу юнгюр ле тунгак туюкка токтогон адалгыштар	23
Дьерлечи кубулткышта дьан'ыс тоолу юнгюр ле тунгак туюкка токтогон адалгыштар	24
Беречи, кестечи ле дьерлечи кубулткыштарда юнгюр ле тунгак туюкка токтогон дьан'ыс тоолу адалгыштар	25
Юндю буквага токтогон дьан'ыс тоолу адалгыштардын' кубулары	27
Токтогону а, о, ё, е юндюлерге болзо	27
Солымалар ла дьюзюннин' салымаларынын' кубулары	28
Бюткен ады	29
Глаголдор	30
Дьакылта кеберлю глагол	32
Глаголдордын' ейлери	34
Керексинбес глагол	36
Интернациональный ла орус тилден' кирген сестёр	36
Юренгенин катап едери	37
Юредючиге	45

А. Г. ШАБУРАКОВ.
УПРАЖНЕНИЯ
ПО ПРАВОПИСАНИЮ
ДЛЯ III КЛАССА
НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
На ойротском языке

Ответственный редактор *Н. Г. Куранаков*. Технический редактор *А. В. Малахова*.

Сдано в производство 28/VII—1938 г. Подписано к печати 3/IX—1938 г.
Формат 60×92/16 Тираж 4000. Бум. лист. 1,5. Печ. лист. 3. Уч.-авт. лист. 3,7
Индекс У-1-а (н). Изд. № 2127. Заказ № 2462. Новосибирск. Типография № 1
Облесполкома. Уполоблита № 11226 от 3/IX—1938 г.

Цена книги 25 к. Переплет 25 к.